

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Шевчик Костянтин Борисович

УДК 35:347.97

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Розвиток судочинства України в умовах європейської інтеграції

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

_____ К.Б. Шевчик

Науковий керівник Красій Марія Омелянівна, к.ю.н., доцент

Допущено до захисту
В.о.завідувача кафедри,
д.держ.упр., професор

_____ І.П. Лопушинський

Рецензент
доцент кафедри ПУА,
к.філос.н.

_____ Б.Л. Гривнак

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2023

АНОТАЦІЯ

Шевчик К. Б. Розвиток судочинства України в умовах європейської інтеграції. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2023.

Робота присвячена актуальним питанням зміни вітчизняного судочинства на сучасному етапі розвитку. Детально розглянуті та охарактеризовані процеси, які відбуваються в українському суспільстві та зумовлюють якісні перетворення у сфері судочинства. Вказується на те, що зміни в українському судочинстві є відповіддю на запити сучасності: актуальністю євроінтеграційних процесів, прагненням вибудувати власне національне судочинство на засадах справедливості і верховенства права, адаптувати європейські зразки (модель) судочинства до національного контексту.

З'ясовані основні позитивні та негативні риси сучасного українського судочинства. В роботі також доводиться, що сучасне вітчизняне судочинство вибудовується за європейською моделлю та своїм ідеологічним підґрунтям має світоглядно-настановчий комплекс Європи.

Визначені головні напрями подальшого впровадження європейської моделі судочинства в Україні та показана реалізація комплексу заходів щодо вдосконалення системи судових органів.

Ключові слова: правосуддя, судочинство, гуманізація, право Європейського Союзу, судова система.

ANNOTATION

Shevchyk K. B. The development of the judiciary of Ukraine in the conditions of European integration. – Manuscript.

Master's thesis in specialty 281 «Public Administration». – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2023.

The work is devoted to topical issues of changes in the domestic judiciary at the current stage of development. The processes that take place in Ukrainian society and lead to qualitative transformations in the field of justice are examined and characterized in detail. It is pointed out that the changes in the Ukrainian judiciary are a response to the demands of modernity: the relevance of European integration processes, the desire to build its own national judiciary on the principles of justice and the rule of law, to adapt European models (models) of the judiciary to the national context.

The main positive and negative features of the modern Ukrainian judiciary are clarified. The work also proves that the modern domestic judiciary is built on the European model and its ideological basis is the ideological and guiding complex of Europe.

The main directions of further implementation of the European judicial model in Ukraine are determined and the implementation of a set of measures to improve the system of judicial bodies is shown.

Key words: justice, judiciary, humanization, law of the European Union, judicial system.

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ	8
1.1 Стан дослідження та основні ознаки сучасного українського судочинства	8
1.2 Вплив європейського досвіду на реформування судочинства в Україні	15
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА	26
2.1 Гуманізація європейського судочинства	26
2.2 Прецедентна і статутна система судочинства в Європейському Союзі	35
РОЗДІЛ 3	
РОЗВИТОК СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	40
3.1 Євроінтеграційні завдання України в частині поліпшення функціонування судів та суддів	40
3.2 Перспективи впровадження європейської моделі судочинства в Україні	48
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку української державності характеризується серйозними змінами у всіх сферах соціального буття. Україна та Європейський Союз, підписавши Угоду про асоціацію, офіційно затвердили курс нашої держави на інтеграцію з європейським політико-правовим та економічним співтовариством. Цей політичний крок передбачає серйозні трансформаційні зміни у всіх сферах суспільного життя України, що позначилося і на особливостях вітчизняного судочинства, в межах якого простежуються тяжіння до європейських стандартів.

Актуальною та очевидною для українського суспільства на сучасному етапі розвитку є реформа судової влади і судочинства. Сьогодні ця проблема є предметом обговорення не лише наукової спільноти, практиків, роботодавців, а й широких кіл громадськості.

Суттєво важливими сьогодні є світоглядні зміни другої половини ХХ-початку ХХІ століття, які поклали початок формуванню нового типу цивілізації, що в свою чергу позначилося на змінах у судочинстві. Ці зміни передбачають процеси оновлення наявних форм, напрямів і принципів судочинства і відбуваються в результаті впливу європейської правової традиції.

Теоретичним підґрунтям роботи стали наукові публікації філософів та теоретиків права (О. Бандури, В. Бігуна, М. Братасюк, В. Вовк, С. Гусарева, М. Костицького, Н. Кушакової-Костицької, С. Максимова, С. Меленка, П. Рабіновича, С. Рабіновича, Ю. Симона, І. Тімуш); фахівців у сфері порівняльного правознавства (Р. Давіда, О. Тихомирова); культурології (П. Друкера, Жака ле Гоффа). Окремі аспекти судочинства досліджувалися С. Алексєєвим, Д. Андрєєвим, П. Гайденко, О. Гвоздіком, М. Козюброю, В. Кравцем, В. Нерсисянцом.

Мета та завдання дослідження. *Метою магістерської роботи є комплексне дослідження впливу європейського досвіду на процеси, які відбуваються у сучасному вітчизняному судочинстві.*

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- визначити стан дослідження та основні ознаки сучасного українського судочинства;
- розкрити вплив європейського досвіду на реформування судочинства в Україні;
- довести, що гуманізація європейського судочинства є потребою сьогодення;
- розкрити суть прецедентної і статутної системи судочинства в Європейському Союзі;
- з'ясувати євроінтеграційні завдання України в частині поліпшення функціонування судів та суддів;
- дослідити перспективи впровадження європейської моделі судочинства в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із впровадженням європейського досвіду судочинства в Україні.

Предмет дослідження – розвиток судочинства України в умовах європейської інтеграції.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи формують: загальнонаукові методи пізнання правових понять, складних конструкцій, юридичних процесів, що використовуються у судовій діяльності (діалектичний метод пізнання, аналогія, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, формалізація, системний аналіз); спеціальні методи дослідження, розроблені та апробовані наукою (формально-юридичний, історично-правовий, метод порівняльного правознавства, метод тлумачення, системно-структурний, соціологічне обстеження, статистичний аналіз).

Новизна отриманих результатів полягає в комплексному науковому дослідженні впливу європейської правової традиції на трансформаційні процеси у сучасному вітчизняному судочинстві.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес, і можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – як підґрунтя для нових досліджень судочинства України в умовах європейської інтеграції;
- сфері правотворчості – для удосконалення чинного законодавства України в частині регулювання та регламентування судочинства;
- освітньому процесі – для забезпечення таких навчальних дисциплін, як: «Правове забезпечення публічного управління», «Конституційне право»;
- правозастосовній діяльності – окремі висновки та пропозиції можуть бути використані у роботі органів судової влади.

Опис структури роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 67 сторінки, із них 55 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

1.1 Стан дослідження та основні ознаки сучасного українського судочинства

Триваюча судова реформа у нашій державі, зміни в організації та функціонуванні судової влади, прагнення до посилення незалежності судів від будь-якого незаконного впливу, як вже нами зазначалось, «обумовлює необхідність приділення додаткової уваги проблемам дослідження сучасного українського судочинства.

Соціальна сутність суду полягає в правовій природі судової влади, що у правовій державі підпорядковується єдиним правилам, найважливішими з яких є: абсолютна незалежність і самостійність (при цьому потрібно визнати, що судова влада не може існувати та функціонувати поза політикою, ізольовано від її проблем, які стоять перед суспільством) на основі відокремлення від влади законодавчої та виконавчої; вияв владних повноважень тільки на основі права, закону; структурна побудова системи судової влади, яка забезпечує її самостійність, свободу і підлеглисть лише закону на основі внутрішньої, суворо регламентованої системи судового нагляду і контролю вищих суб'єктів влади за нижчими; функціонування не як влади, що виникла стихійно, а як влади, яка діє на основі повноважень, наданих від імені суспільства, народу; форми реалізації владних повноважень мають бути погоджені із змістом судової влади¹.

Судова влада – це одна з найважливіших ознак правової держави, за умови, що ця влада здатна виступити незалежним та безстороннім посередником між громадянським суспільством і державою, орієнтуючись на верховенство права (саме на основі цього принципу «місія суду полягає в тому, щоб визначити міру і межі свободи індивіда та межі розсуду публічної влади»)², здійснюючи

---

¹ Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. С. 9.

² Гриценко І.С., Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 247-248.

правосуддя, яке єдино можливе лише у правовій демократичній державі³. Безумовно, сутність та значимість для суспільства правосуддя відображається на правовому статусі суду. При цьому варто мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁴ судову владу реалізують судді та у визначених законом випадках присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. При цьому розгляд справ в апеляційному та касаційному порядку здійснюють лише професійні судді, які є носіями судової влади в Україні⁵. Окреслена обставина є досить важливою, адже з поміж трьох гілок влади в Україні, як і в багатьох державах, лише судова гілка влади формується не на політичній, а на професійній основі⁶. На цю ж обставину також звертає увагу й М.І. Сірий, зазначаючи, що на відміну від політичної влади влада судова є соціальним авторитетом аполітичного наповнення. Якщо в основі законодавчої та виконавчої влади лежить політична доцільність як форма реалізації політичних ідей («ця доцільність присутня не лише в діях даних влад, але і в їх витоках»), то судова влада – це «влада всіх поколінь суспільства, що доклались до справи формування правил співіснування, формування національного права. В основі судової влади лежить ідея про право, про його панування в суспільному організмі»⁷.

Теоретичне осмислення явища судової влади в європейському суспільствознавчому просторі (і в українському зокрема) сформувалося значно пізніше, аніж сама ця сфера суспільного життя, яка мала вигляд судової діяльності. Судова діяльність була притаманна державі з давніх часів, вона була невід’ємним атрибутом держави, що і одержало оцінку ще в античні часи. Але питання владних властивостей судової діяльності, можливості її реалізації у

---

³ Карпушова О.В. Фінансове та організаційне забезпечення суддів як проблема ефективної роботи суддів в Україні. *Соціальне право*. 2018. № 1. С. 249.

⁴ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

⁵ Логвиненко М.І. Деякі аспекти специфіки правового статусу та охорони праці суддів України. *Форум права*. 2012. № 1. С. 571.

⁶ Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. С. 11.

⁷ Сірий М.І. Судова влада та основи її організації в демократичному суспільстві. *Вісник Центру суддівських студій*. 2009. № 12. С. 7.

сфері державно-політичних відносин стали предметом теоретичного осмислення значно пізніше. Погоджуємося з думкою А. Бабенко про те, що ряд інновацій (до яких слід віднести і оформлення судової влади у самостійну гілку державної влади) у політико-правовій культурі відбуваються задовго до тієї епохи, в якій вони одержують розвинутість і високий ступінь результативності. Наприклад, без середньовічного міського самоуправління, без зобов'язального і вексельного права сучасний цивільно-правовий досвід не був би повноцінний⁸.

Заслуговує на увагу позиція автора щодо причин наукової зацікавленості проблемами судової влади в Україні. І. Туркіна виділяє причини цього явища двох типів – об'єктивні та суб'єктивні. На її переконання, об'єктивні причини інтересу до проблеми судової влади викликані реальними значними змінами, які відбуваються у системі державної влади і державного управління України, що вимагає формування і ствердження нових інструментів судової влади. У знятому вигляді це означає, що будь-які модифікації влади тягнуть зміни у сутності судової влади. Щодо суб'єктивних причини інтересу до проблем судової влади, то головну роль тут відіграє стереотип, значно поширений в українському: ототожнення судової влади з судом, судовою системою і з особистістю судді. З філософських позицій автор вказує на те, що «судова влада сьогодні є розвинутим самостійним соціальним інститутом, головні ознаки якого були окреслені Гідденсом. Головною причиною трансформації судової влади в соціальний інститут стало зростання суспільної потреби в допомозі суддівства та можливість і бажання людей відстоювати свої права, а також урегульовувати конфліктні ситуації в суді. Тому можна стверджувати, що становлення судової влади як соціального інституту безпосередньо пов'язане з розвитком демократичних принципів сучасного суспільства, зростанням рівня правової культури. Але при цьому судова влада з моменту свого виникнення органічно пов'язана з існуванням та функціонуванням іншого соціального інституту –

---

⁸ Бабенко А. Правовые ценности и государственная власть. *Академический юридический журнал*. 2007. № 3 (29). С. 5.

держави. Незважаючи на те, що кожна держава є унікальною за своїми змістовними характеристиками, можна віднайти спільні моменти у функціонуванні та структурі всіх держав (що й уможливорює існування такої науки як державознавство), а це, у свою чергу, означає, що всі елементи держави та споріднені з нею інститути також мають спільні риси (мовою філософії – критерії поділу на види та роди)»⁹.

На увагу також заслуговує і монографія «Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку», яка була підготовлена під керівництвом І. Усенка. В цій історико-правовій праці автори в контексті новітніх здобутків юриспруденції розглядають зміст і конкретно-історичні форми здійснення судової влади в різних державах і в різний час, які коли-небудь мали місце на території сучасної України. В монографії значна увага приділена аналізу історико-правової реальності, яка органічно пов'язана з еволюцією суспільно-політичних, політико-правових та теоретичних поглядів на сутність і призначення правосуддя, судової влади¹⁰.

Сучасне українське судочинство має низку специфічних ознак. Насамперед йдеться про нестабільність: «Усі ці постійні спроби реформувати галузь правосуддя та його нормативну базу лише руйнують судову систему держави та послаблюють її незалежність, оскільки судова влада в Україні завжди знаходиться у стані невизначеності та нестабільності»¹¹, а І. Конєв вказує на те, що саме в судовій владі за останні двадцять років відбулося найбільше змін, які називалися реформами. «Мала», «Велика», «Нова», «Чергова» – усе це назви різних реформ упродовж розвитку та становлення нашої країни як незалежної та суверенної держави. Досі йдуть тривалі дискусії з приводу закріплення фундаментальних принципів під час реформування суду й доцільності таких

---

⁹ Туркіна І. Є. Судова влада як соціальний феномен. *Державне будівництво : електронне фахове видання*. 2011. № 1. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/5/04.pdf>

¹⁰ Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку : монографія / авт. кол. : І. Б. Усенка (кер. кол.) та ін.; за ред. І. Б. Усенка. Київ : Наукова думка, 2014. 504 с.

¹¹ Конєв І. Принципи судової реформи в сучасній Україні. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/140812-principi_sudovoi_reformi_v_suchasniy_ukraini.html

змін. Постає питання, чи є серед цих реформ хоч одна вдала, яка б враховувала інтереси як суддівського корпусу, так і громадян? Слід зазначити, що знову лунають вислови вже з Адміністрації новообраного Президента України щодо невдалої попередньої судової реформи і що слід розробляти нову». Автор ставить риторичне питання про те, «чи підуть на користь суспільству, суддям, державі чергові реформи у суддівській гілці влади та до чого вони призведуть?»¹².

Судова реформа в Україні націлена на досягнення таких результатів: – підвищення рівня населення до діяльності судових органів;

- якісне підвищення ефективності суду і судочинства;
- розвиток нових організаційних засад судової системи;
- удосконалення суддівського корпусу шляхом ефективної роботи ВРП та ВККС, а також розбудови суддівського самоврядування;
- досягнення та забезпечення відкритості, гласності та прозорості судової системи;
- розробка нових гарантій самостійності судів і незалежності суддів;
- прискорення роботи в напрямку інтегрування законодавства України в європейське законодавство та впровадження міжнародних стандартів в національному судочинстві.

Довіра до суду як до незалежної, ефективної та справедливої інституції влади залежить від багатьох фактор. Як зауважує І. Конєв, ураховуючи стрімкі глобалізаційні процеси в міжнародному просторі та застосування єдиної європейської практики й правових норм у сфері судочинства на шляху становлення громадянського суспільства в правовій державі, то ми повинні зважати на те, що проблема несприйняття судової гілки влади населенням відіграє першочергову роль у сучасному демократичному суспільстві. Говорячи про таку комплексну проблематику як рівень довіри, доцільно зазначити, що

---

¹² Конєв І. Принципи судової реформи в сучасній Україні. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/140812-principi_sudovoi_reformi_v_suchasniy_ukraini.html

повага до суду – це саме та культура, яка повинна виховуватись у суспільстві. Адже сама по собі вона ніколи не з'явиться. Репутація судової влади відображається у правосудних рішеннях, її прозорістю, незалежністю, законністю, дотриманням принципу верховенства права, правових та етичних норм суддями»¹³.

Прикрим фактом є те, що 48% опитаних іноземних інвесторів вважають, що інвестиційна привабливість України знижується. Причиною цьому вперше за п'ять років опитування стала недовіра іноземних інвесторів до судової системи України, потіснивши корупцію. До таких висновків прийшли в результаті п'ятого щорічного опитування іноземних інвесторів, яке Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА), Dragon Capital та Центр економічної стратегії (ЦЕС) провели наприкінці жовтня 2020 року. Як зауважує А. Дерев'янку, виконавчий директор Європейської Бізнес Асоціації: «Думку іноземних інвесторів розділяє й український бізнес. Опитування, що ми в ЄБА проводили у вересні також продемонструвало, що на перше місце директори поставили необхідність проведення судової реформи та встановлення верховенства права, на другому місці – боротьба з корупцією. Водночас, дії, що останнім часом відбуваються в країні, до прикладу, навколо Конституційного суду, точно не додають привабливості нам як країні та можуть викликати питання у міжнародних партнерів, чи дійсно ми як країна є надійним партнером для співпраці. Чесно кажучи, спільноту схвилював цей інцидент. Український бізнес та суспільство дуже чекають на чесні суди, зменшення корупції та політичну і економічну стабільність»¹⁴.

Громадянське суспільство повинно бути поінформованим про все, що відбувається в системі судових органів і судочинстві, оскільки судова влада сьогодні – це пріоритет громадянського суспільства над державою у судочинстві.

---

¹³ Конев І. Принципи судової реформи в сучасній Україні. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/140812-principi_sudovoi_reformi_v_suchasniy_ukraini.html

¹⁴ Вишлінський Г. Недовіра до судової системи посіла 1 місце серед перешкод для іноземних інвестицій. *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/distrust-of-the-judiciary-ranked-first-among-obstacles-toforeign-investment/>

Сьогодні суспільною та судовою практикою вироблені та апробовані форми суспільного контролю за діяльністю судових органів, зокрема:

- гласність процедури судочинства;
- демократичний порядок здійснення формування судової влади та прозорість у процесі формування суддівського корпусу;
- поінформованість суспільства про роботу судових органів та рішення, які ними приймаються;
- прозорість у питаннях призначення на посади суддів тощо¹⁵.

Якими соціокультурними чинниками сучасності детермінується транспарентність судочинства в українському суспільстві? По-перше, українське суспільство, як і будь-яке сучасне цивілізоване суспільство, характеризується високим ступенем інформативності (йдеться не про технічний аспект інформатизації, а про її соціальний зміст, який передбачає, що в основі правильності прийняття рішень лежить достовірна і вичерпна інформація).

По-друге, проблема транспарентності судочинства в Україні має не лише правовий, але й політичний аспект, що може бути пояснене тривалими бюрократичними традиціями та бюрократичним прийомом в управлінні соціальними процесами. У сфері судочинства це виявляється в тому, що суд та його діяльність і сьогодні переважно носять каральний характер або простежується орієнтація на першочерговий захист інтересів держави, а не людини.

Однією із особливостей сучасного вітчизняного судочинства є його гуманізація, яка є вторинним явищем у системі трансформаційних процесів, що сьогодні відбуваються в українському правосудді. Такі зміни в судочинстві мають захищати насамперед інтереси найбільш уразливих груп людей – дітей, психічно хворих та ін. Яскравим прикладом таких процесів гуманізації у судочинстві є Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права

---

¹⁵ Смирнов А. В. Транспарентность судебной власти и ее роль в современном обществе. *Судейская газета*. 2008. № 1–2. С. 47–58.

дитини на період до 2021 року, який передбачає створення дружньої до дитини системи правосуддя в контексті дотримання міжнародних стандартів у сфері захисту прав дітей. Зокрема йдеться про гуманізацію судових процесів щодо дітей, які перебувають в контакті з законом. Сьогодні в Україні ще недостатньо унормованою є спеціальна процедура проведення допиту/опитування дитини в суді та під час досудового слідства з урахуванням кращих міжнародних практик; немає чіткого алгоритму дій представників органів і служб, що причетні до допиту дитини, а також немає достатньої кількості фахівців, які б могли проводити опитування за міжнародними стандартами¹⁶. Але в судовій практиці та у наукових розробках переважають питання, пов'язані з гуманізацією у кримінальному судочинстві і правосудді.

1.2 Вплив європейського досвіду на реформування судочинства в Україні

Варто зазначити, що реформування судочинства та всієї судової системи в Україні розпочалося з моменту здобуття незалежності. Основними цілями багатоетапних судових реформ в Україні є: створення справедливого суду, гуманізація правосуддя, формування професійного та морально здорового суддівського корпусу, створення вітчизняної судової влади з орієнтацією на європейські стандарти та принципи. Звичайно, кожний етап мав власні акцентовані напрями реформування, що пояснюється конкретними суспільними запитами.

Відповідно до положень Концепції судово-правової реформи 1992 року найважливішими здобутками вказаної реформи слід вважати: закріплення на законодавчому рівні самостійності судової влади та основних засад її здійснення; проголошення високого соціального статусу судді (що позначилося на його

---

¹⁶ Дружня до дитини система правосуддя: гуманізація судових процесів та нетравматичні методи опитувань. Проект «Доступна та якісна правова допомога в Україні». URL: <http://qala.org.ua/uk/grantoviprogrami/partnerski-initsiativi-gromadskih-organizatsij-ta-pravovih-klubivpravokator/18061-2/>

матеріальному та соціальному статусі); реалізація принципів територіальності та спеціалізації в судовій системі; розробка механізмів обрання (призначення) і звільнення суддів; формування самоврядних суддівських органів; створення Державно-судової адміністрації України; суттєві зміни відбулися у процесуальному законодавстві; було запроваджено апеляційний і касаційний перегляд справ та ін.

З прийняттям Конституції України 1996 року Концепція судово-правової реформи 1992 року практично втратила статус програмного документа (але окремі її положення зберігають свою автономність дотепер). Саме в нормах Конституції України були закладені основи сучасної судової системи України. Це конституційне положення в подальшому реалізувалося у так званій «Малій судовій реформі». У 2001 році було схвалено низку законодавчих ініціатив, які врегульовували питання судоустрою, статусу суддів та судочинства. Завдяки заходам, передбачених цією реформою, національна судова система стала відповідною до вимогам Конституції України та були створені сприятливі умови для прийняття нового Закону «Про судоустрій України» у 2020 році¹⁷. Пізніше, в період 2005-2008 років, цей закон зазнав серйозних змін, зумовлених прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України¹⁸, Закону України «Про доступ до судових рішень» (створено Єдиний державний реєстр судових рішень загальних, господарських та адміністративних судів з відкритим доступом до них через Інтернет)¹⁹. Ці зміни стосувалися повноважень державної судової адміністрації; ведення Єдиного державного реєстру судових рішень; оскарження рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності; забезпечення касаційного розгляду цивільних справ. З орієнтацією на європейські принципи правосуддя Україна в результаті «малої судової реформи»

---

¹⁷ Про судоустрій України : Закон України від 7 лют. 2002 р. № 3018- III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 27–28. Ст. 180.

¹⁸ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–37. Ст. 446.

¹⁹ Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 груд. 2005 р. № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>

відмовилася від судового нагляду й запропонувала суспільству процедури апеляційного та касаційного перегляду судових рішень. З прийняттям «у 2001 році пакета законів, які одержали назву «малої» судової реформи, і 7 лютого 2002 р. нового Закону України «Про судоустрій України» радикально змінилися зміст і напрям діяльності судів зі зміцнення законності в державі, захисту прав і свобод людини в адміністративному, конституційному, господарському, цивільному і кримінальному судочинстві. Таким чином, Україна одержала унікальну можливість створити таку судову систему, яка, опираючись на позитивний досвід діяльності судових систем інших держав, змогла б ефективно виконати призначену їй роль у суспільстві — стати надійним гарантом захисту прав і свобод людини»²⁰.

У 2006 році Україна проголосила курс на реформування судової системи і судочинства відповідно до європейських стандартів, прийнявши Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Основною метою реалізації цієї Концепції повинно стати «вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (далі – Концепція) є забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд»²¹. Відповідно до мети було сформульовано завдання Концепції, найголовнішими з яких було створення науково обґрунтованої методологічної основи розвитку правосуддя в Україні на наступні десять років; розробка шляхів удосконалення законодавства у сфері правосуддя; усунення негативних тенденцій як результату непослідовних дій у здійсненні попередньої судової реформи; «забезпечення доступного та справедливого судочинства, прозорості в

---

²⁰ Рекецька І. Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2003. 16 с.

²¹ Про схвалення Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : указ Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 19. Ст. 231.

діяльності судів; оптимізації системи судів загальної юрисдикції, посилення гарантій незалежності суддів, підвищення фахового рівня суддівського корпусу, підвищення статусу суддів у суспільстві, істотне поліпшення умов професійної діяльності суддів, радикальне поліпшення стану виконання судових рішень, створення можливостей для розвитку альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів»²².

Концепцію із зауваженнями, які були доопрацьовані, схвалила Венеціанська комісія. У цьому документі зазначалося, що українські суди ще не є дієвим інститутом захисту прав людини, а відтак мають низький рівень суспільної довіри. Головними причинами цього були: «1) відсутність системного й узгодженого бачення подальшого здійснення судової реформи; 2) невідповідність системи судів загальної юрисдикції вимогам Конституції України, видам і стадіям судочинства; 3) незавершеність реформи процесуального права; 4) перевантаженість судів справами та недостатня прозорість їх діяльності; 5) наявність багатьох перешкод для незалежності судді, починаючи від тих, що виникають вже на етапі добору суддів; 6) неналежний рівень кваліфікації значної частини суддівського корпусу та малоефективність системи професійної відповідальності суддів; 7) недостатнє фінансування судової влади; 8) неефективність системи виконання судових рішень»²³. Також слід зауважити, що Концепція охоплювала широке коло питань щодо судового захисту, системи судів, судочинства, статусу суддів та суддівського самоврядування. Було передбачено й реформування суміжних інститутів, що мало б забезпечити проведення якісної судової реформи. До суміжних інститутів належали: система досудового слідства у кримінальних справах і система виконання судових рішень, прокуратура, механізм надання юридичної допомоги, альтернативні способи врегулювання спорів, інститут

---

²² Короед С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В. Концепція реформування судової влади України. *Судова апеляція*. 2015. № 3. С. 6–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2015_3_3

²³ Шутович В., Беседіна Н., Ус І. Генезис судової реформи в Україні як складова розбудови правової держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 1. С. 238.

адміністративного проступку, реформування пенітенціарної системи. Значна увага в Концепції була приділена і удосконаленню юридичної освіти, а також питанням спеціальної підготовки суддів. Щодо конкретних кроків у реформуванні судочинства як найдієвішого інституту забезпечення верховенства права, то вони були визначені Розділом IV Концепції як загальні принципи: законність, рівність учасників процесу, диспозитивність (як право вільного розпорядження сторін своїми права щодо предмета спору), змагальність, розумні строки розгляду справ, гласність, відкритість (публічність), обов'язковість рішень суду та ефективне виконання судових рішень під контролем з боку суду. Для реалізації положень Концепції було розроблено низку законодавчих актів, найважливішими серед яких є: «Про судоустрій України»²⁴ та «Про статус суддів»²⁵, цими проектами передбачалося викладення в новій редакції законів України «Про судоустрій України» і «Про статус суддів».

Попри те, що до 2010 року в результаті вказаних етапів судової реформи були досягнуті певні успіхи, зокрема формування системи адміністративних судів, сформованість чотириланкової судової системи (відповідно до принципу спеціалізації), прийняття Закону «Про судоустрій та статус суддів» сприяло створенню суду касаційної інстанції в цивільних і кримінальних справах – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ; судова система України фактично складалася з п'яти самостійних судових структур (Конституційний Суд України, Верховний Суд, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України з системою нижчестоящих судів, які спеціалізуються на розгляді цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ. Але при цьому «запропонована суспільству модель

---

²⁴ Про судоустрій України : Закон України від 7 лют. 2002 р. № 3018- III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 27–28. Ст. 180.

²⁵ Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 черв.2016 р. № 1402-VIII ; в ред. від 05 серп. 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

судової системи стала вкрай громіздкою, а тому малодоступною та малоефективною. Міжнародні інституції також звертають увагу на це. Варто згадати хоча б нещодавній звіт Міжнародного валютного фонду, проведений за результатами дослідження судової системи України у липні 2014 року, в якому щодо судової системи України вжито слова «громіздка» і «неоковирна»²⁶.

Як зазначає Ю. Шемчушенко, 2 червня 2016 року було прийнято Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Закон «Про судоустрій і статус суддів» у новій редакції. Ці закони набрали чинності 30 вересня 2016 року, Україна підтвердила свій курс на деполітизацію й забезпечення незалежності судової влади, створення чесного, прозорого, доступного і справедливого для всіх громадян суду. Ці закони відкривають реальні конституційно-правові можливості для проведення фундаментальної судової реформи в Україні, заснованої на власному досвіді та європейських стандартах правосуддя²⁷. Наслідком прийняття Закону «Про судоустрій і статус суддів» у новій редакції стала триланкова система судоустрою (місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд), а для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Укладення Угоди про асоціацію (далі – Угода) між Україною і ЄС поклало початок співпраці з питань внутрішніх реформ, основним завданням якої є забезпечення стабільності й дієвості демократичних інституцій, верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. А в статті 14 Угоди зазначається: «У рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її

---

²⁶ Короед С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В. Концепція реформування судової влади України. *Судова апеляція*. 2015. № 3. С. 6–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2015_3_3

²⁷ Шемчушенко Ю. С. Судова реформа в Україні у світлі європейського досвіду: конституційний аспект. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*, 2016. № 6 (33). С. 47–59.

незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод. Ця зазначена мета має бути досягнута, зокрема, шляхом зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості й боротьби з корупцією²⁸.

Якщо підсумувати результати судової реформи в період 2014-2022 роки, то можна зробити висновки про актуальність десяти її аспектів:

1. Переорієнтація судової системи з каральної на антропоцентричну.
2. Створення судової системи і правосуддя в Україні за європейськими стандартами, які б засновували свою діяльність на верховенстві права.
3. Судова реформа мала б відбуватися відповідно до чіткої стратегії, яка була схвалена ЄС та Радою Європи. Для розробки концепції реформування залучалися міжнародні експерти, юристи-практики, науковці, депутати, представники громадських організацій, судді. Верховною Радою України було прийнято Стратегію реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки та План дій для реалізації реформ. Передбачалося, що реформа матиме три складові: а) приведення законодавства до європейських стандартів; б) створення нових і переформатування наявних інституцій системи правосуддя та 3) якісне кадрове перезавантаження.
4. Було ухвалено низку законів, норми яких приводять систему правосуддя в Україні у відповідність до європейських стандартів. Зміни в Конституції та чинному законодавстві про судоустрій повинні були створити умови для незалежної та відповідальної роботи судів в Україні, а нове процесуальне законодавство повинно було сприяти тому, щоб судовий процес був більш ефективним та швидким. Також слід зазначити, що відповідно до нового

---

²⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : учинено в м. Брюссель 21 берез. 2014 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

законодавства про судоустрій передбачалося оцінювання кожного чинного судді за критеріями компетентності, доброчесності й етики, а також проведення прозорих конкурсів на суддівські посади.

5. Для судової влади, відповідно до положень нового законодавства, створювалися усі умови, щоб вона була незалежною (позбавлення впливу політичних інститутів, підвищено суддівську винагороду тощо).

6. Було створено новий Верховний Суд, а інші суди перебували в процесі перезавантаження.

7. Запрацювали нові спеціалізовані суди: з інтелектуальної власності та антикорупційний.

8. Була розроблена концепція Електронного суду²⁹.

Щодо сучасного етапу реформування вітчизняного судочинства, то можна погодитися з думкою Ю. Гончарука про те, що він (цей етап) за своїм змістом є низкою стадій: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу; ефективізація нормативно-правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу та модернізація статусу суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу³⁰. Ю. Шемчушенко переконаний у тому, що в напрямку роботи над «якістю» суддівського корпусу слід використати європейський досвід, найважливішими здобутками у вказаному напрямку якого є: «організаційно-правові гарантії діяльності суддів загальної юрисдикції. До них належать: побудова судової системи в контексті концепції поділу влад; конкурсна процедура формування суддівського корпусу; оптимально вичерпний перелік підстав для зайняття суддівської посади і припинення повноважень суддів; рівність правового статусу суддів; особливий порядок фінансування суддів; матеріальне і соціальне забезпечення суддів; удосконалення системи органів суддівського самоврядування»³¹. Врахування

---

²⁹ Десять фактів про судову реформу. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2683461-10-faktiv-pro-sudovureformu.html>

³⁰ Гончарук Ю. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Чернівці, 2019. С. 206.

³¹ Шемчушенко Ю. С. Судова реформа в Україні у світлі європейського досвіду: конституційний аспект. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*, 2016. № 6 (33). С. 52.

європейського досвіду є ефективним і виправданим через те, що існують певні загальні риси у розвитку системи правосуддя у провідних країнах Європи, які становлять інтерес і для України.

2020 рік для України не став винятком стосовно питань судової реформи, підтвердженням чого є поданий Президентом та зареєстрований у Парламенті законопроект № 3711 про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування. У чому полягає суть запропонованих змін? У пояснювальній записці до проєкту зазначено: «Метою законопроекту є приведення положень законодавства України відповідно до рішень Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 та від 11 березня 2020 року № 4-р/2020, а також удосконалення процедури формування та діяльності органів суддівського врядування».

По-перше, у документі визначено порядок формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, який передбачає призначення Вищою радою правосуддя нового складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (16 членів) за результатами відкритого конкурсу, в якому зможуть взяти участь правники, що мають відповідний стаж професійної діяльності.

По-друге, у законопроекті пропонується вилучити положення про Комісію з питань доброчесності та етики (це стосується ст. 28-1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» щодо створення та діяльності Комісії з питань доброчесності та етики).

По-третє, заслуговує на увагу положення про максимальну кількість суддів Верховного Суду шляхом вилучення із Закону України «Про судоустрій і статус суддів» положення щодо встановлення максимальної кількості суддів Верховного Суду та пропонується встановити загальне правило для визначення кількості суддів у суді. Пропонується цю функцію покласти на Вищу раду правосуддя за поданням Державної судової адміністрації України.

По-четверте, законопроектом встановлюється суддівська винагорода суддів ВС у розмірі 75 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Розмір прожиткового мінімуму встановлено на 1 січня календарного року (чинна редакція Закону передбачає 55 прожиткових мінімумів).

По-п'яте, в тексті документа йдеться про припинення діяльності Верховного Суду України як юридичної особи в результаті його реорганізації шляхом приєднання до Верховного Суду з наслідками, передбаченими законом.

Але темпи та якість проведених заходів в межах судової реформи в Україні викликають занепокоєння у представників міжнародних організацій. Зокрема, йдеться про висновки щодо судової реформи в Україні зроблені в 2021 року Венеціанською комісією. Як зазначив Глава Венеціанської Комісії Ж. Букікко, «реформа є невідкладною, тому що в Україні не вистачає двох тисяч суддів, і наступного року стане ще на 1700 менше суддів, які підуть у відставку, а це означає, що судова влада працюватиме з половиною свого персоналу. Усі ці проблеми є нагальними, і сподіваюся, що уряд, парламент прискорять ці реформи»³². На думку Ж. Букікко, пріоритетність у проведенні судової реформи в сучасній Україні належить по-перше, процедурі персонального відбору членів Вищої ради правосуддя шляхом корінного реформування організаційних засад цього органу, по-друге, перетворення Вищої кваліфікаційної комісії суддів у дійсно дієвий і незалежний орган. При цьому очільник Венеціанської комісії підтримує ідею створення змішаного національно-міжнародного органу-конкурсної комісії для відбору нових членів ВККС, підкреслюючи той факт, що створення такої конкурсної комісії має відбуватися за моделлю створення Вищого антикорупційного суду.

Ще одним кроком до проведення реформи у сфері судочинства став Указ Президента «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки». Відповідно до тексту документа основними завданнями в цій сфері мають стати дії, спрямовані на вдосконалення

---

³² Глава Венеціанської комісії: Без прозорості ВРП судова реформа в Україні приречена. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/hlavavenetsianskoi-komisii-bez-prozoroi-vrp-sudova-reforma-v-ukraini-pryrechena/a57814150>

законодавства щодо інститутів правосуддя, судоустрою, статусу суддів, судочинства, оскільки «удосконалення системи правосуддя сприятиме утвердженню правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого їх відновлення у розумні строки»³³. Також передбачається провадження невідкладних заходів, які б сприяли покращенню діяльності правових інститутів.

Наріжним каменем сьогодення є також питання щодо зміцнення незалежності судової влади, що передбачає її підзвітність суспільству (передбачається, що формування персонального складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя буде відбуватися за результатами відкритого конкурсу, який у своєму алгоритмі передбачатиме участь міжнародних експертів). Також Стратегія охоплює низку питань, пов'язаних із вдосконаленням механізмів перевірки доброчесності суддів Конституційного суду України і дотримання Суддями прийнятих стандартів професійної етики. Передбачається, що покращенню ситуації щодо Конституційного Суду України буде сприяти зміна процедури конкурсного відбору кандидатур на посаду судді Суду, а також проведення їх перевірки на доброчесність та відповідність рівневі професійної компетентності з можливим залученням міжнародних експертів з одночасною розробкою механізму захисту суддів Конституційного суду від політичного та іншого тиску під час ухвалення рішень і висновків³⁴.

---

³³ Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки : указ Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>

³⁴ Зеленський затвердив стратегію розвитку системи правосуддя. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-strategijarozvytku-pravosuddya/31304075.html>

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

2.1 Гуманізація європейського судочинства

Визначення напрямів національної судової системи, як невід'ємної складової загальної правозастосовної системи, багато в чому залежить від рівня гуманізації суспільних відносин та визначального в соціумі світоглядного ідеологічного підходу до розуміння загальнолюдських цінностей (аксіологічний вимір), а також економічних, соціальних, політичних та інших чинників (онтологічний вимір). Значною мірою формування правового світогляду також залежить від рівня особистої та суспільної правової культури, правової свідомості кожного судді та учасників судового процесу.

Поняття «гуманізація» як позначення процесу є похідним від поняття «гуманізм». Для сучасності характерним є полісемантичність поняття «гуманізм», але усі його значення мають спільну рису, усі вони означають «людяність» в сенсі ставлення до людини як до найвищої цінності. Поняття «гуманізм» включає і піднесення людини над світом природи. Усі значення поняття «гуманізм», які представлені у науковій літературі, є конкретизацією майже півтисячолітнього панування в Європі (XV–XIX століття) епохи гуманістичної культури, яка змінила культуру середньовічного типу. Згідно з довідковою літературою, гуманізація означає: «внесення гуманності; проявляти гуманізм», так само, «гуманізм» – це «ставлення людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність»; слово «гуманний» має таке значення: «людяний у своїх діях і ставленні до інших людей»³⁵. Гуманізм у більш вузькому історичному сенсі, за визначенням Є. Вершиніної, є не що інше, як етико-

---

³⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 266.

естетична антропологія. Це слово означає тут не те або інше природниче дослідження людини, не означає також і сформованого всередині християнської теології вчення про створення, гріховність і спокуту людини, а є, по суті, філософським тлумаченням людини, коли суще в цілому інтерпретується і оцінюється від людини і по людині³⁶. У цілому можна погодитися з Ю. Юдіним, який вважає, що процес гуманізації в сучасному суспільстві пов'язаний зі зміною вектора розвитку в бік людини, в якості найвищої цінності постає свобода людини, її вибору, прийняття її цінностей, інтересів та ідеалів; прикметник «гуманітарний» може виражати як приналежність до гуманітарних наук, так сфокусованість на людині³⁷.

Варто зазначити, що гуманізм не є ідеологією. Дотепер не існує єдиної думки щодо сутності гуманізму (у науковій літературі гуманізм трактується як ідеал, ідея, сума ідей, сукупність цінностей, світогляд, принципи співіснування людей або панівна парадигма). На думку Н. Субботіної гуманізм є усім одночасно, але з превалюванням саме гуманізму як ідеї, гуманізм не є однозначним за своєю природою, оскільки він «існує і як ідея, і як практичний гуманізм у суспільних відносинах. У практичному житті розвиток гуманізму виявляється у пом'якшенні норівів і у пом'якшенні права (відмова від надмірно жорстоких покарань, поширення прав на жінок і дітей)». Гуманізм-ідея має здатність консолідувати навколо себе тих, хто розуміє необхідність гуманізації людських відносин, а результатом такого об'єднання стали Гуманістичний Маніфест I (1933 рік), Гуманістичний Маніфест II (1973 рік) і Гуманістичний Маніфест III (2000 рік)³⁸, Декларація світського гуманізму (1980 рік) і Декларація взаємної залежності (1988 рік).

³⁶ Вершинина Е. М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества : концепция. Харьков : Регион-информ, 2004. С. 9.

³⁷ Юдин Б. Г. От гуманитарного знания к гуманитарным технологиям. *Знание. Понимание. Умение*. 2005. № 3–4. С. 6.

³⁸ Субботина Н. Д. Идея гуманизма как фактор общественного развития. *Вопросы философии*. 2018. № 8. С. 5–15. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2070&Itemid=44

Гуманізм у сучасному правовому житті, у правосудді й судочинстві є продовженням ліберальних уявлень про суспільний устрій, оскільки гуманізм сьогодні – це «по-перше, є світогляд; по-друге, гуманізм визнає такі права, які спрямовані на благо людини і дозволяють їй всебічно розвиватися; по-третє, благо людини вважається критерієм оцінки всіх соціальних інститутів; по-четверте, нормою взаємин між людьми визнаються принципи рівності, справедливості, поваги й моралі»³⁹.

Гуманізм і хороша політика, писав один з «батьків» Конституції США О. Гамільтон, у сукупності вимагають, щоб добра прерогатива помилування мінімально не обмежувалася або ускладнювалася. Натомість у кримінальному кодексі кожної країни так багато йдеться про необхідну суворість, що без легко здійснених винятків на користь вчинили ненавмисні злочини, правосуддя постане кровожерливим і жорстоким. Оскільки почуття відповідальності прямо пропорційним її неподільності, можна зробити висновок про те, що людина одноосібно з більшою готовністю візьме до уваги переконливість мотивів на користь пом'якшення жорсткості закону і з меншою піддасться міркуванню про помсти тому, хто є його об'єктом⁴⁰.

У подальшому, з розвитком суспільних відносин і соціальної думки, гуманізм як вчення набуло поширення, проникаючи у всі сфери соціального життя. У сучасному світі гуманізація як процес олюднення соціального світу є прагненням безпечного облаштування усіх сфер життєдіяльності людини: від фізичної безпеки до безпеки у сфері особистих прав.

Важливу роль у процесі гуманізації судочинства, безумовно, відіграє законодавець, шляхом прийняття справедливих законів з урахуванням аксіологічних, онтологічних та епістемологічних факторів життєдіяльності

---

³⁹ Ююкіна М. В. Принцип гуманизма в уголовном, уголовноисполнительном праве и уголовной политике и его реализация при назначении наказания. Библиотека юридических наук LawTheses.com. URL: <http://lawtheses.com/printsip-gumanizma-v-ugolovnom-ugolovno-ispolnitelnomprave-i-ugolovnoy-politike-i-ego-realizatsiya-pri-naznachenii-nakaz>

⁴⁰ Гамільтон А. К народу штата Нью-Йорк. Федералист : политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. М., 1994. № 7. С. 483.

соціуму. При цьому слід мати на увазі, що практика правозастосування в судовому процесі багато в чому залежить від особистості судді, який приймає судові рішення, на підставі оцінки наявних доказів, керуючись власним переконанням. А. Коні також виділяв п'ять етапів розвитку правосуддя в контексті оцінки доказів за внутрішнім переконанням суду (судді):

- перший, – свобода внутрішнього переконання судді при обмеженому колі доказів (античний та інший древній світ);
- другий – непотрібність внутрішнього переконання при пануванні ордалій (раннє середньовіччя, ранній феодалізм);
- третій – упередженість внутрішнього переконання при пануванні догм християнської церкви (розквіт середньовіччя);
- четвертий – зв'язаність внутрішнього переконання при теорії формальних доказів (пізнє середньовіччя, абсолютизм);
- п'ятий – свобода внутрішнього переконання новітнього часу.

На наш погляд, свобода внутрішнього переконання судді за новітніх часів багато в чому залежить від сприйняття ним сучасних філософсько-правових вимірів у галузі юриспруденції. Зокрема йдеться про оцінку встановлених юридично значущих фактів з використанням прийомів формальної логіки, застосування положень сучасних концепцій дослідження доказів, зокрема концепції релевантності, використання новітніх наукових знань у галузях життєдіяльності соціуму, до яких належать питання, що є предметом судового розгляду (епістемологічних фактор).

Особливу увагу міжнародні правничі організації приділяють гуманізації принципів та порядку (процедурі) застосування примусу з боку держави щодо осіб, які підозрюються у вчиненні правопорушень або засуджені за їх вчинення. Згідно зі Зводом принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, затвердженим Генеральною Асамблеєю ООН у 1988 році, до таких принципів, зокрема, належать:

- по-перше, заходи з гуманізації відносин держави з особами, щодо яких застосовуються засоби державного примусу у зв'язку з вчиненням ними

протиправних дій, здійснювалися в країнах розвинутої демократії на тлі усталених традицій захисту громадянських, зокрема й майнових, прав осіб від протиправних зазіхань як з боку держави, так і інших осіб;

– по-друге, паралельно з прийняттям актів міжнародного права з цих питань, також і зазначеного Зводу принципів, ООН, Рада Європи та інші впливові міжнародні організації затверджували також акти, спрямовані на підвищення рівня захисту прав та інтересів іншої сторони кримінального процесу – жертви злочину⁴¹.

Процеси гуманізації судочинства особливо активізувалися в другій половині ХХ століття. У цей час з'являється низка міжнародних правових документів, присвячених питанням гуманізації судочинства. Яскравим прикладом таких документів є Резолюція Асамблеї ООН від 20 грудня 1971 року № 2858 (19), в якій прописано, що принципи щодо прав людини в аспекті відправлення правосуддя, закріплені в ст. 5, 10, 11 Загальної декларації прав людини, передбачають, що кожна людина має право:

- на свободу від негуманного поводження або покарання;
- на цивільний або кримінальний розгляд в справедливому суді і безпристрасному суді за умови гласного процесу;
- визнаватися невинуватим у скоєнні злочину до вступу в законну силу обвинувального вироку суду;
- на захист від ретроспективних кримінальних санкцій⁴².

Важливу роль у процесі гуманізації судочинства відіграли такі документи, як «Міланський план дій», який був прийнятий в 1985 році на VII Конгресі ООН по попередженню злочинності і поводженням з правопорушниками та «Керівні принципи у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя в контексті розвитку і нового економічного порядку». Зокрема в останньому документі зазначається, що «справедлива, безпристрасна і гуманна система

---

⁴¹ Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

⁴² Права человека при отправлении правосудия : резолюция 2858 (XXVI) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1971 г. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_838#Text

кримінального правосуддя є необхідною умовою здійснення основних прав людини громадянами усіх країн. Вона сприяє створенню рівних можливостей у сфері економічного, соціального і культурного життя. У зв'язку з цим слід заохочувати міжнародну співпрацю з метою сприяння збалансованому економічному розвитку держав-членів на основі перебудови міжнародної економічної системи, приділяючи належну увагу аспектам попередження злочинності і забезпечення належного функціонування системи кримінального правосуддя»⁴³. А відповідно до тексту «Рекомендацій щодо міжнародної співпраці у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя в контексті розвитку» (прийняті Резолюцією 45/107 Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1990 року) систему правосуддя слід вибудовувати на принципах гуманізації законодавства і судових процедур, пошуку альтернативних способів винесення вироків і призначення покарання в межах суспільних інтересів і соціальної справедливості⁴⁴.

У Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод (1948 рік) право людини на справедливий суд закріплено елементом правового статусу людини. Це право в подальшому було артикульоване і як практика діяльності судів тих країн, які підписали Конвенцію, і як трактування вказаного положення Конвенції Європейським судом з прав людини. Уточнимо, що «права людини і громадянина на справедливий судовий розгляд» розуміються як:

- публічний розгляд справи в розумні терміни за умови дотримання принципу гласності;
- розгляд справи незалежним і безпристрасним судом, створеним відповідно до закону;

---

⁴³ Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития и нового международного экономического порядка (приложение к Миланскому плану действий, принятому на седьмом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Милан (Италия), 26 августа – 6 сентября 1985 г.). Континент. URL: https://continentonline.com/Document/?doc_id=1025956#pos=1;-66

⁴⁴ Рекомендации Организации Объединенных Наций «Относительно международного сотрудничества в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития»: приняты 14 декабря 1990 г. BusinessPravo.Ru. URL: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_39192.html.

- отримання принципу презумпції невинуватості особи, яка піддана кримінальному переслідуванню;
- забезпечення обвинуваченому мінімального переліку прав у кримінальному процесі.

На думку С. Ююкіної, таке трактування європейським правом цієї статті Конвенції пов'язане з тим, що закріплена у ній норма права є важливою в процесі побудови правової держави і становлення демократичного суспільства. Також передбачається, що основою справедливого судового розгляду повинен бути інститут контролю судової процедури. Основна ідея сучасного європейського судочинства полягає у праві людини на справедливий судовий розгляд справи в широкому сенсі, тобто він повинен охоплювати весь спектр процесуальних правовідносин⁴⁵.

У 1987 році в напрямку гуманізації європейського судочинства була прийнята Резолюція № 6 R (87) 18 «Щодо спрощення кримінального правосуддя», а в подальшому Комітет міністрів Ради Європи врахував при застосуванні цієї Рекомендації особливості правових систем європейських держав. Мета такої універсалізації полягала в забезпеченні схожості наявних процесів оптимізації системи здійснення правосуддя, але за умови дотримання державами міжнародних стандартів у сфері прав людини. Поштовхом для прийняття вказаної Рекомендації стала ситуація значного завантаження судів малозначущими справами, що збільшувало строки розгляду кримінальних справ у системі кримінального правосуддя, а це негативно впливало на репутацію судових органів. Все це призвело до значних порушень прав людини на розумні строки розгляду справи.

Ще один аспект процесу гуманізації європейського судочинства пов'язаний з питаннями забезпечення прав потерпілих. Декларація основних

---

⁴⁵ Ююкіна М. В. Принцип гуманізму в уголовном, уголовноисполнительном праве и уголовной политике и его реализация при назначении наказания. Библиотека юридических наук LawTheses.com. URL: <http://lawtheses.com/printsip-gumanizma-v-ugolovnom-ugolovno-ispolnitelnomprave-i-ugolovnoy-politike-i-ego-realizatsiya-pri-naznachenii-nakaz>

принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою⁴⁶, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо здійснення цієї Декларації закріпили положення про те, що жертви злочину мають доступ не лише до системи правосуддя, але й право на швидше винесення рішення про компенсацію за завдану шкоду в межах національного законодавства.

Положення вказаних нормативних документів співзвучні з тезами Гуманістичного Маніфесту III: «Повага та увага до особистості повинні поширюватися рівною мірою на усіх людей. Це так само означає, що до усіх людей слід ставитися гуманно і що права людини слід відстоювати повсюди. Тому кожний із нас зобов'язаний сприяти зменшенню страждань людини в будь-якій точці земної кулі, служити загальному благові. Цей принцип означає співчуття і доброзичливість в їх вищому розумінні»⁴⁷.

В Угоді про асоціацію України з Європейським Союзом визначено, що цілями її є:

а) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах;

б) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права й поваги до прав людини і основоположних свобод.

Метою політичного діалогу, зокрема, визначено «е) зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та гідне врядування, прав людини та основоположних свобод, навіть і прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до

---

⁴⁶ Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью : резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 года. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text

⁴⁷ Гуманистический Манифест 2000. Призыв к новому планетарному гуманизму. *Гуманитарный портал*. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/5469/5473>

різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ»⁴⁸.

Сучасне європейське судочинство реалізує гуманне ставлення до підсудного в таких основних формах: умовне звільнення, підписка щодо законослухняної поведінки, відстрочка виконання вироку, умовне засудження, умовне засудження з наглядом, пробація (випробування), громадські роботи, спеціальні різновиди поводження, спеціальна опіка, домашній арешт. Умовне звільнення, підписка щодо законослухняної поведінки, відстрочка виконання вироку є кримінальними покараннями, які не передбачають нагляд і контроль. умовне засудження з наглядом, пробація (випробування), громадські роботи, спеціальні різновиди поводження, спеціальна опіка, домашній арешт передбачають нагляд і контроль⁴⁹.

За даними Європейського центру захисту прав людини, Україна перебуває на першому місці серед п'ятдесяти європейських держав за кількістю позиттєво ув'язнених. Станом на 2021 рік таких ув'язнених було 1541 особа, а всього в тюрмах перебувало 55 000 осіб⁵⁰.

Пробація в Україні працює вже сьогодні. Статистичні дані 2021 року свідчать про те, що 65 000 правопорушників відбували покарання на свободі, а щорічно на обліку органів пробації перебуває близько 10000 осіб, значна кількість серед яких зберегла/знайшла робоче місце, реалізувалася в сімейному житті чи позбавилася залежностей. Також по всій Україні створені органи пробації як центральні органи виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері пробації. На законодавчому рівні пробація та питання, пов'язані з нею, врегульовуються Законом України «Про пробацію» 2015 року, який визначає пробацію як систему «наглядових та соціально-виховних заходів, що

---

⁴⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : учинено в м. Брюссель 21 берез. 2014 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

⁴⁹ Беца О. Європейський досвід гуманізації кримінального судочинства. *Вісник Центру суддівських студій*. 2004. № 2–3. С. 15–26.

⁵⁰ Витер О. 5 рисков с введением в Украине системы пробаии. ЛІГА. net. URL: <https://www.liga.net/society/articles/5-rizikiv-iz-vvedennyam-vukraini-sistemi-probatsii>

застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого»⁵¹.

Очевидно, таким чином порушено одну з основних вимог принципу верховенства права – правова визначеність закону, оскільки, на відміну від попередньої редакції, не передбачено, у яких випадках положення частини цієї статті мають застосовуватися.

2.2 Прецедентна і статутна система судочинства в Європейському Союзі

Донедавна європейське судочинство було представлене двома видами – прецедентним та статутним. Упродовж тривалого часу правознавці прагнули довести «несхожість» цих двох варіантів судочинства. Винятком у цих дослідженнях можна назвати праці українських філософів права, які попри видимі зовнішні відмінності вказаних систем судочинства, доводили їх змістовну єдність та єдину правову природу. Прикладом такого підходу можуть слугувати праці В. Вовк (Ляшенко), яка стверджує, що «традиційним є поділ європейського права на «сім'ї» – романогерманську та англосаксонську. На нашу думку, таке протиставлення не є коректним, хоча структурно вони між собою розрізняються, але їх єдність полягає у відношенні до права, у визнанні його цінності та ролі в суспільному житті»⁵².

Сучасні політико-правові тенденції засвідчують зближення вказаних систем судочинства під впливом процесів глобалізації, функціонування наддержавних політичних і правових інституцій тощо. У межах цього підрозділу звернемо увагу на особливості прецедентного та статутного судочинства. Слід

---

⁵¹ Про пробацію : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

⁵² Ляшенко В. М. *Європейське право як феномен духовно-практичного освоєння дійсності* : дис. ... канд. філос. наук. Київ, 1999. С. 19.

зазначити, що обидві системи судочинства можна розглядати через призму єдиної європейської правової традиції.

Загальноприйнятою сьогодні є теза про те, що прецедент як спосіб вирішення конфліктної ситуації в судовому порядку вперше сформувався і застосовувався у Стародавньому Римі в межах преторського права, а згодом набув широкого застосування в англійському праві. Аналізуючи прецедентний характер преторського права, В. Кононенко вказує на те, що:

– преторські едикти, у межах яких формувалися норми преторського права, створювалися особами, які були посадовими особами, які могли відправляти правосуддя, але яким було заборонено займатися правотворчістю;

– кожен новообраний, продукуючи свій едикт, брав до уваги едикти попередників, а це, так само, забезпечувало повторюваність викладених у них норм;

– преторське право було результатом правозастосовчої діяльності;

– формувалося вказане право не на основі загальних правил, а на прикладах конкретних казусів, окремих цивільних справ та власному почутті справедливості претора;

– преторські рішення не суперечили чинним положенням законодавства, але вони були гнучкими й адекватно реагували на суспільні запити;

– вона визнавалася не лише судами, а й іншими державними органами та посадовими особами;

– специфіка преторського права полягала в тому, що останнє створювалося на підставі преторських едиктів і судових рішень, створюючи при цьому не лише норми процесуального, а й норми матеріального права⁵³.

Повноваження судів в англосаксонській і континентальній правових сім'ях мають суттєві відмінності. По-перше, суди в державах, правові системи яких входять в англосаксонську правову сім'ю, у процесі вирішення будь-якого

---

⁵³ Кононенко В. П. Особливості застосування практики Європейського суду з прав людини. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/tipp/2011_1/Konon.pdf

питання формально пов'язані рішеннями з аналогічних питань, які були винесені вищими судовими інстанціями або тією ж інстанцією. У державах континентальної правової сім'ї основні правові норми приймаються уповноваженими на те державними органами, суди правові норми не створюють. По-друге, у державах англосаксонської правової сім'ї вибір прецеденту здійснюється на основі зіставлення фактів, що лежать в основі справи, яка розглядається, та фактів справ, які уже розглядалися. Суди ж континентальної правової сім'ї зобов'язані керуватися нормами права, які врегульовують відповідні суспільні відносини (виявляють кваліфікуючі ознаки). По-третє, у разі виявлення пробілу в праві суди держав, що входять до англосаксонської правової сім'ї, створюють прецедент і застосовують його до ситуації, яка мала місце (маємо справу із своєрідним юридичним парадоксом). У континентальній правовій сім'ї за наявності пробілу в праві суди зобов'язані керуватися принципами права (в діапазоні від інституційних до загально-правових), або за можливості застосовувати аналогію права або закону, або звичаї ділового обороту⁵⁴.

Як зазначають автори навчального посібника «Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України», англійські юристи називають прецедентне право ефективною системою, позитивними рисами якої є визначеність, передбачуваність, конкретність, практичність, гнучкість (здатність до розвитку та пристосування до обставин). Але попри наявні позитивні моменти ця система характеризується і низкою негативних аспектів: громіздкість, складність, жорсткість, непослідовність розвитку права. Для прецедентного права непритаманними є риси, які має статутне право континентальних держав – загальність, системність, формальна структурованість, змістовна визначеність⁵⁵. А В. Чумак додає, що правові системи романо-германської

---

⁵⁴ Мальшева А. В. Прецедентное право: аспекты англосаксонского и континентального права. CORE . URL: <https://core.ac.uk/download/38642074.pdf>

⁵⁵ Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навч. посіб. / М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький ;

правової сім'ї характеризуються оптимальним узагальненням, абстрактністю норм, розподілом права на публічне і приватне, вирізненням галузей права, а головним джерелом права визнається закон, законодавець так само прагне до кодифікації усіх основних галузей права⁵⁶.

Але не можна однозначно стверджувати, що суди держав, які належать до континентальної правової сім'ї, не застосовують прецедент. Наведемо декілька прикладів з історії судочинства західноєвропейських держав. У Кодексі Наполеона в ст. 4 ФЦК була закріплена норма, відповідно до якої суддя не може відмовитися від розгляду справи з причин мовчання, темряви або недостатності закону («Суддя, який відмовиться судити під приводом мовчання (silence), темряви або недостатності закону, може підлягати переслідуванню по звинуваченню у відмові в правосудді»⁵⁷), але і не може приймати рішення у формі загального правоположення. Ці два висхідних положення надовго визначили напрям розвитку судової практики в Західній Європі, згодом у законодавстві ФРН та Австрії було закріплено положення про те, що право не створюється посередництвом судових рішень. Але під впливом серйозних соціальних змін, які відбулися в ХХ столітті ставлення до судової практики змінилося, прикладом чого є положення Цивільного кодексу Швейцарії, в яких зафіксовано, що у випадку пробілу суддя зобов'язується діяти так як, нібито він є законодавцем відповідно до панівної доктрини і традицій. Щодо держав Південної Європи, то в них (зокрема в Італійській Республіці) судова практика має статус вторинного джерела права, а в Цивільному кодексі Королівства Іспанії суддям при виявленні пробілів у праві рекомендується звертатися до звичаїв, судових рішень або загальних принципів права. Наведені приклади свідчать про сучасну тенденцію в судочинстві та судовій практиці держав,

---

за заг ред. В. М. Карпунова ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. С. 197.

⁵⁶ Чумак В. Роль судебного прецедента как источника права. *Альманах права*. 2012. Вып. 3. С. 453–455. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63968/98-Chumak.pdf?sequence=1>

⁵⁷ Гражданский кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 г. Исторические источники. URL: https://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio49/

правові системи яких належать до континентальної правової сім'ї, формування «суддівського права»⁵⁸.

Істотною відмінністю прецеденту в англосаксонській та континентальній правових сім'ях є те, що перший може створюватися одним судовим рішенням, а континентальний – результат низки судових рішень (виникає або як наслідок консенсусу, або як прийняття правової позиції значної кількості представників юридичної спільноти). спільним для судової практики обох сімей є наявність так званого переконливого прецеденту (*persuasive precedent*). Переконливий прецедент – це такі судові рішення, які не є ні прецедентами в англосаксонському, ні в континентальному значенні, але завдяки авторитетності суду, що їх прийняв, мають суттєве значення та істотно впливають на практику інших судів, хоча і не є обов'язковими для них. У країнах континентального права переконливими прецедентами є окремі рішення вищих судів, які створюють підґрунтя для подальшого формування усталеної судової практики. Важливе значення переконливий прецедент має в процесі застосування міжнародних договорів різними національними судами, де англосаксонський прецедент не застосовується і не може застосовуватися для здійснення судової правотворчості⁵⁹.

Сучасні глобалізаційні процеси у сфері права не є односторонніми: на фоні зближення двох європейських правових сімей простежується застосування елементів англосаксонського права в системі континентального статутного права, але при цьому відбувається і процес «офранцуження» (А. Фергюсон) загального права. Це «офранцуження» представлене втручанням європейського права в англійську правову систему. Яскравим прикладом такого втручання є наслідки входження до англійського права положень Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1953 року⁶⁰.

---

⁵⁸ Богдановська І. Еволюція судового прецедента в «общем праве». Журнал Высшей школы экономики. 2010. № 2. С. 75–87. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/11/02/1270171891/2-2010-9.pdf>

⁵⁹ Vadi V. S., Transnat'l L. Investing in culture: underwater cultural heritage and international investment law. 2009. Vol. 42. P. 882.

⁶⁰ Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки. Київ : Наш Формат, 2020. С. 88.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1 Євроінтеграційні завдання України в частині поліпшення функціонування судів та суддів

Фактично з моменту проголошення незалежності України її магістральним напрямом зовнішньої політики став курс на європейську інтеграцію – набуття членства у Європейському Союзі. Безпосередньою правовою підставою для проведення широкомасштабних перетворень на законодавчому рівні (європеїзації) стало підписання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною, Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року. Нормативною основою для здійснення у нашій державі масштабних перетворень на законодавчому рівні (європеїзації) стало укладання та подальші ратифікація й виконання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною, Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року⁶¹ (далі – УПС). Положення цього міжнародного договору,

---

⁶¹ Про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Угода від 14.06.1994. *Офіційний вісник України*. 2006. № 24. Ст. 1794.

як справедливо зауважує вітчизняний правник І.В. Яковюк, вимагали виконання УПС шляхом «ухвалення правових актів, розробки необхідних інституційних механізмів та здійснення відповідних дій як на міжнародному рівні у взаємовідносинах сторін, так і в правопорядку України»⁶². Вже 27 червня 2014 року УПС була замінена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, яка обумовила низку внутрішньодержавних інституційних перетворень, що оптимізують шлях нашої держави до практичної реалізації європейської перспективи⁶³.

Поступове зближення українського законодавства із законодавством ЄС, передбачене Угодою про асоціацію, а також кінцева політична мета – вступ України до ЄС – потребує проведення у нашій державі широких реформ як правового, так й інституційного характеру⁶⁴. У першу чергу, вказане стосується проблеми адаптації законодавства України до *acquis* ЄС, яка вже досить тривалий час активно обговорювалась в українських наукових колах⁶⁵. Утім відповідний процес не обмежується лише імплементацією «доробку спільноти», адже він вимагає від України здійснення адаптації правової системи України до відповідних систем і Ради Європи.

Безцінним стосовно оптимізації цього процесу є досвід зарубіжних держав (у різних аналогічних проявах – інкорпорації, гармонізації). Наприклад, суддя Варшавського окружного комерційного суду Л. П'єбіяк, розглядаючи питання приєднання до Євросоюзу Польщі в контексті умов Угоди про асоціацію 1991 року між вказаними суб'єктами щодо судової гілки, прокуратури та правових послуг, наголошує на тому, що є кілька шляхів гармонізації законодавства,

---

⁶² Яковюк І.В. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 29.

⁶³ Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. Т. 1. № 75. Ст. 2125.

⁶⁴ Муравйов В.І., Мушак Н.Б. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. № 8. С. 12-18.

⁶⁵ Бедова О.А. Сутність організаційного забезпечення адаптації законодавства України до *acquis* ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 117-120.

«процес якої не є і, мабуть, ніколи не буде закінчений, адже ЄС постійно реформується, приймаючи нові законодавчі документи». Суддя Л. П'єбіак звертає увагу на те, що парламенти країн, діяльність яких «щодалі, то більше залежать від рішень установ ЄС», здійснюють процес гармонізації законодавства «в менш чи більш бюрократичний спосіб». «Приклад Польщі – негативний, бо згідно із звітом Гранта Томпсона у 2014 році Польща стала бюрократичним лідером у галузі законотворчості з огляду на те, що було прийнято 25 634 сторінки нового законодавства (Франція – 22 575, Італія – 15 249), тоді як у Чеській Республіці – 4 306, у Словаччині – 3 407. Це доводить, що можна розробити ефективніші способи законотворчості для уникнення законодавчої інфляції, яка створює додаткові ризики та витрати, особливо у сфері бізнесу. Варто вчитися у тих правових систем, де законотворчі процеси, у тому числі гармонізація із законодавством ЄС, є більш досконалішими і дають у результаті менші за обсягом (кількістю сторінок) законодавчі акти»⁶⁶. Таким чином, адаптуючи українське законодавство до права Євросоюзу, слід не розширювати кількість сторінок українських законів, а покращувати їх якість та змістовну сутність, що відповідає сутності європейських актуальних законодавчих актів. Головним чином, мова йде про положення актуальних регламентів та директив, рішень та резолюцій (також відповідних документів Ради Європи) з урахуванням прецедентної практики ЄСПЛ та Суду ЄС, а також рекомендацій, цінність яких важко переоцінити.

Аналогічну думку висловлює В.Б. Татаренко, зазначаючи, що в процесі адаптації українського законодавства до європейського права слід звертати увагу не лише на рівень відповідності українського законодавства законодавству ЄС за формою та змістом (т. зв. «формальний критерій»), «але також і на органічну відповідність українського законодавчого масиву європейським нормам і стандартам, що знаходить свій прояв через правозастосовну практику, розвиток

---

⁶⁶ П'єбіак Л. Умови приєднання до ЄС відповідно до Угоди про асоціацію між Польщею та ЄС 1991 року щодо судової гілки, прокуратури та правових послуг. *Судова реформа в Україні: європейський вектор*: матер. III Судово-правового форуму (м. Київ, 19-20 бер. 2015 р.). Київ: Юрид. практ., 2015. С. 38.

сучасних методів тлумачення нормативно-правових актів, застосування принципів права ЄС в українських судах, зміцнення незалежної української судової системи, а також забезпечення ефективності застосування адаптованого законодавства»⁶⁷.

Наголосимо на тому, що особлива увага у процесі європеїзації українського законодавства повинна максимально приділятися саме захисту прав людини та її основних свобод, законних інтересів крізь призму західної концепції прав людини, що знаходить своє втілення у досить масивній практиці Європейського суду з прав людини на загальноєвропейському рівні.

Звісно, процес адаптації українського законодавства до права ЄС (права Ради Європи) є довготривалим, зважаючи на його масштабність та складність. При цьому європеїзація законодавства, як ми вже зазначали, повинна здійснюватися паралельно з інституційними перетвореннями. Стосовно можливих інституційних реформ, українські вчені А.П. Рачинський та А.В. Огилько вказують на потребу врахування відповідного литовського досвіду, наголошуючи на доцільності створення в Україні окремої експертної установи, що перевірятиме всі українські законопроекти на предмет відповідності європейському законодавству, можливо, і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁶⁸. У контексті судової реформи зазначимо, що ще в жовтні 2014 року подібний орган, а саме Рада з питань судової реформи, вже був створений при Президентові України та об'єднав досить широке коло правників з різних секторів юридичної спільноти (суддів, адвокатів, науковців та експертів, представників органів суддівського самоврядування тощо). Метою діяльності цього органу є не лише розробка пакету законопроектів, який дозволить здійснити необхідні кроки на шляху судової реформи (з урахуванням європейського вектора розбудови правової держави), але, перш за все, врахувати

---

⁶⁷ Татаренко В.Б. Євроінтеграційні процеси в судовій владі України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. 2009. Т. 122. Вип. 109. С. 115.

⁶⁸ Рачинський А.П., Огилько А.В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2016. № 1. С. 69-70.

якнайбільшу кількість думок, позицій різних представників правничої спільноти і знайти консенсус для того, щоб визначити єдино правильний шлях реформування судової системи в Україні⁶⁹.

Звернемо увагу на те, що специфічним чином розпочатий новий етап європеїзації законодавства відобразився на судово-правовій реформі, котра активізувалась у контексті переходу від процесу постійного обговорення необхідності проведення судово-правової реформи до вчинення практичних дій у напрямку здійснення цієї реформи. Це, на наше переконання, стало можливим завдяки підписанню та набранню чинності Угодою про асоціацію між Україною та Євросоюзом, котра містить цілий розділ під назвою «Юстиція, свобода та безпека». Цим розділом охоплені, зокрема, наступні питання: верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод; поводження з працівниками; мобільність працівників; боротьба із злочинністю та корупцією тощо. У загальних та прикінцевих положеннях, а саме у ст. 471 Угоди, закріплюється правило щодо вільного від дискримінації доступу до судів та адміністративних органів.

Слід наголосити на тому, що євроінтеграційні завдання України в частині поліпшення функціонування судів та суддів на сьогоднішній день (зважаючи на те, що вже відбувається оптимізація структури судів в нашій державі та укрупнення судів) зводиться до забезпечення реальної незалежності судів, прозорості та деполітизації. При цьому важливою проблемою, на яку постійно звертають увагу європейські експерти та яку необхідно вирішувати не лише з метою покращення свого міжнародного іміджу і підвищення рівня незалежності суддів, але й для зменшення соціальної напруги, є проблема попередження та подолання корупції в судовій гілці влади та в державі загалом⁷⁰. Загальновідомо, що неможливо реалізувати і захистити основоположні права людини і

---

⁶⁹ Філатов О.В. Судова реформа: наступні кроки. *Судова реформа в Україні: європейський вектор*: матер. III Судово-правового форуму (м. Київ, 19-20 бер. 2015 р.). Київ: Юрид. практ., 2015. С. 74.

⁷⁰ Гладкий В.В. Концептуалізація попередження та протидії непотифічній практиці в Україні. *Юридична Україна*. 2019. № 1-2. С. 73-74.

громадянина там, де їх злочинно порушують, і порушують ці права, щонайперше, в органах влади, які пронизані корупцією. Вчені звертають увагу на те, що «високої ефективності у виявленні корупційних правопорушень можна досягти лише за умови тісної взаємодії правоохоронних органів із органами державної влади, інститутами громадянського суспільства, а також комплексного вжиття відповідних антикорупційних заходів. Крім того, реалізація антикорупційних заходів у судовій гілці влади повинна забезпечуватись належними механізмами відповідальності суддів»⁷¹. Таким чином, подальше здійснення судово-правової реформи повинно супроводжуватись налагодженням оптимальної та більш тісної співпраці національних правоохоронних органів і європейських у частині здійснення антикорупційних заходів у сфері правосуддя.

У контексті цього питання недостатньо виваженими вбачаються дії держави, якими демонструється «відкритість» України для Європи, а також для т. зв. «держав-партнерів», зокрема у частині уможливлення впливу на формування системи правосуддя, що начебто має свідчити про готовність долучитись до Союзу. Наслідком такого невваженого підходу стало те, що «міжнародні експерти» стали обов'язковим елементом формування складу ВККСУ. Проблематичність цього питання виявляється безпосередньо у тому, що відмова міжнародних експертів від участі в кадровій процедурі формування ВККСУ автоматично призводить до того, що формування Комісії блокується. Саме з огляду на це, посиляючись на нечіткість врегулювання процедур, визначених законом, міжнародні експерти відмовилися від номінування своїх представників до складу конкурсної комісії з формування ВККСУ. Відповідно, починаючи з 07 листопада 2019 року в Україні не функціонує Комісія, а отже, не проводяться кадрові процедури, які повноважна здійснювати лише ВККСУ.

---

⁷¹ Дігтяр А.О., Логвиненко М.І. Боротьба з корупцією в органах судової влади. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 трав. 2015 р.). Суми, 2015. С. 104.

Вказане вважаємо неприпустимим та таким, що потребує нагального вирішення на рівні законодавства.

На вирішення цієї та низки інших проблем спрямовано президентський проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування» (знаменує собою новий етап судово-правової реформи 2019 року, яка була заблокована на підставі неконституційності низки її фундаментальних положень). Зазначимо, що 26 травня 2020 року рішенням № 1551/0/15-20 ВРП надала консультативний висновок щодо цього законопроекту, у якому в цілому підтримала пропозиції Президента. У рішенні Ради відзначалось, що «запропоновані законопроектом зміни дадуть змогу ВРП якнайшвидше сформувати ВККСУ та, як наслідок, запустити процес добору, кваліфікаційного оцінювання суддів та вирішити інші питання суддівської кар'єри»⁷².

Додатковим питанням поліпшення функціонування суддів (крізь призму європейського вектора нашої держави) є оптимізація судового кадрового менеджменту – адаптація цього менеджменту до умов та стандартів Європейського Союзу. Актуальність цього завдання пояснюється тим, що саме помічники суддів, секретарі судових засідань, судові розпорядники – це важливі елементи ефективного та якісного виконання роботи суддею і функціонування судової гілки влади загалом. Саме тому Р.Л. Сопільник наголошує на тому, що серед важливих напрямів реформування управління в суді слід назвати вдосконалення управління персоналом апарату суду, вирішення проблем організації забезпечення судового процесу, комплексне удосконалення нормативно-правового забезпечення процесів управління в суді, що у сукупності формуватиме підстави для реалізації сучасного ключового вектора реформування судової системи відповідно до вимог євроінтеграційної

---

⁷² Про надання консультативного висновку щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування»: Рішення ВРП від 26.05.2020 № 1551/0/15- 20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/3029>.

парадигми, зокрема сприятиме забезпеченню доступності правосуддя⁷³. На думку українських вчених, повноцінне втілення реформаторських починань у частині кадрового менеджменту судового адміністрування вимагає беззаперечної регламентації на рівні незалежності суддів і судів, з одного боку, та вирішення проблеми подеколи суперечливих нормативно-правових актів щодо правового статусу фахівців апарату суду, з іншого боку. У наукових напрацюваннях з цього приводу підкреслюється, що законодавча регламентація правового статусу фахівців апарату суду має відповідати складності роботи, професіоналізму та рівню відповідальності цих працівників. Цей напрям потребує створення єдиного документа-стандарту на основі посадових інструкцій, професійно-кваліфікаційних характеристик посад, класифікаторів функцій та моделей компетентності, які забезпечуватимуть дієві гарантії фахівцям з метою перетворення їх посад на престижну правову професію, адже існування низки законодавчих і підзаконних нормативних актів, які регулюють кадрове забезпечення апарату суду, недостатнє для повноцінного та ефективного управління кадровими процесами⁷⁴.

Не менш важливою в умовах сьогодення є підготовка програм для суддів щодо розширення їх знань та вмінь у розумінні та застосовуванні європейського законодавства, яке стане джерелом права нашої держави після набуття Україною статусу держави-члена Євросоюзу. Окрім того, на цю проблему звертає увагу суддя Верховного адміністративного суду Литви І. Ярукайтис, вказуючи на те, що досвід інших держав, що знаходяться в процесі вступу до Союзу, демонструє, «що специфіка права ЄС і переважання телеологічного методу тлумачення, яке використовує Суд ЄС, призведе до поступових змін у самосприйнятті судів щодо їхньої ролі в суспільстві у цілому і розуміння законодавства зокрема». Суддя також підкреслює, що вказані зміни «пов'язані з відмовою від прямого

---

⁷³ Сопільник Р.Л. Організаційно-правові засади реформування управління у суді в умовах європейської інтеграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 824. С. 105.

⁷⁴ Оліфіренко Л.Д., Віктор Т.М. Роль кадрового менеджменту у механізмі судового адміністрування в умовах реформування судової системи України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 3 (3). С. 176-185.

позитивістського підходу до законодавства та буквального методу тлумачення законів. Побудова таких якостей має велике значення, враховуючи те, що після вступу до ЄС національні суди при розгляді справ будуть зобов'язані безпосередньо застосовувати європейське законодавство»⁷⁵.

Таким чином, підводячи підсумок викладеного, наголосимо на тому, що судово-правові реформи 2016 та 2019 років, попри те, що зазнають певної критики в наукових колах, змогли сутнісним чином наблизити нашу державу до фактичного здійснення «європейської перспективи». Але все ж у межах двох останніх реформ до цього часу залишаються невирішеними чи недостатньо вирішеними окремі серйозні проблеми, що відображається на якості роботи суддів та функціонуванні судової системи. Серед цих проблемних питань можна назвати наступні: недостатність забезпечення гідної праці суддів; недостатність оптимізації судового кадрового менеджменту; незавершеність підготовки програм для суддів щодо розширення їх знань та вмінь у розумінні та застосуванні європейського права тощо. Крім того, слід відзначити той факт, що недостатньо виважене бажання України продемонструвати свою «відкритість» для зарубіжних держав у питанні уможливлення їх впливу на українську систему правосуддя, у найбільш можливій мірі «європеїзувати» кадрові процедури у системі правосуддя шляхом формування ВККСУ за участі міжнародних експертів призвело до того, що з грудня 2019 року в нашій державі не функціонує ця Комісія. Як наслідок, кадрова криза у системі правосуддя України стає все більш актуальною та такою, що не може бути взагалі вирішеною до моменту розв'язання адміністративно-правових питань формування ВККСУ.

3.2 Перспективи впровадження європейської моделі судочинства в Україні

---

⁷⁵ Ярукайтис І. Виклики для системи юстиції в контексті європейської інтеграції. *Судова реформа в Україні: європейський вектор*: матер. III Судово-правового форуму (м. Київ, 19-20 бер. 2015 р.). Київ, 2015. С. 42.

В Україні судочинство та судоустрій мають свою тривалу історію формування та функціонування, але їх особливістю є те, що ретроспективно вони мали місце на територіях, які належали до інших держав. З кінця 90-х років ХХ століття Україна як самостійна і незалежна держава вибудувала власне судочинство і прагне створити незалежну судову владу. Сьогодні Україна в питаннях правосуддя та судочинства орієнтується на міжнародні стандарти в цій сфері та апробовані й ефективні моделі. Оскільки українська правова система належить до континентальної правової сім'ї, то у питаннях правосуддя вона орієнтується на європейську модель судочинства. Звичайно ж потрібно мати на увазі, що специфіка організації судових органів та процес судочинства в кожній державі має свої національні особливості, які значною мірою детермінуються правовим менталітетом громадян, системою панівних соціальних цінностей та ідеологією, а також типом державного устрою та політичним курсом держави. Тому, як показує світовий досвід, не існує єдиних шаблонів щодо системи судових органів і судочинства. Їх специфіка та унікальність в окремо взятій державі визначається дієвістю механізму розподілу влади, розвинутістю інститутів громадянського суспільства, розподілом повноважень і компетентностей між державними органами тощо. На сучасному етапі вітчизняної судової реформи (зокрема й щодо судочинства) спостерігається орієнтація на чинну європейську модель судочинства. Відповідно до ст. 129 Конституції України гарантується: законність, рівність усіх учасників законного процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода у наданні ними судові своїх доказів, і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримка державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинувачуваному права на захист; гласність судового процесу та його повна фіксація технічними засобами; забезпечення апеляційного та касаційного оскаржень рішень суду, крім випадків, встановлених в законодавстві; обов'язковість рішень суду є основними засадами судочинства.

Отже, у чому особливість європейської системи судочинства та як вона представлена у вітчизняному судочинстві й судоустрої?

Першою особливістю європейського судочинства є те, що воно орієнтоване на визнання особливого статусу закону. Закон у межах правових систем держав, які належать до континентальної правової сім'ї, визнається певним абстрактним зразком бажаної поведінки суб'єктів права, а тому для судді він (закон) є єдиним критерієм оцінки поведінки кожного учасника судового процесу. У судочинстві держав англосаксонської правової сім'ї суддя дає оцінку дій підсудного на основі відповідності цих дій вимогам закону або інших нормативних актів, а потім виносить рішення на основі власних знань законів та уявлень про право (відтак затверджене судове рішення стає обов'язковим для розгляду аналогічних справ).

Європейська модель судочинства, залежно від соціокультурного контексту та етапів розвитку європейської культури, мала чотири історичні форми, специфіка яких залежала від: 1) відтворення та стійкості інституційноправової форми суду на досить тривалому часовому відтинку і 2) визнання ефективності наявної інституційної конфігурації судових органів і судочинства та їх легітимності у суспільстві⁷⁶. Звичайно, що наведена диференціація моделей європейського судочинства є умовною, оскільки в чистому вигляді жодна із них не функціонувала:

- натурцентристська (суд залежав від фізично сильного члена спільноти);
- теоцентристська (модель, яка була характерна для середньовічної Європи і в межах якої представлена диференціація Суду Божого і суду людського; вводиться поняття «праведність», «справедливість»; об'єднується право, мораль і релігійна доктрина; люди-судді лише виконують волю Бога, а тому ордалії мають статус божественних випробувань);
- соціоцентристська оформлення набула на межі XVIII–XIX століть, сформувалася під впливом ідей Реформації і капіталістичних відносин; її концептуальним ядром стали теорія природних прав людини і теорія суспільного

---

⁷⁶ Марочкин И. Легитимность судебной власти. *Проблемы законности*. Вып. 118. С. 209–218. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2266/1/Marochkin_571.pdf

договору, але з превалюванням інтересів суспільства і держави; за державою і суспільством закріплювалося право на суд, а підсудним проголошувалося все, що не вписується в контури соціально-державного життя. Головною цінністю в цій моделі судочинства визнавалося суспільне благо. Особливістю цієї моделі судочинства також стали: високий ступінь раціоналізації, систематизованість, відділення моралі від права. І найголовніше – у межах цієї моделі сформувалося уявлення про суд як про об'єктивну третю силу в суспільстві. Вважається, що саме цей тип судової практики став засновком формування прав людини як базової цінності майбутнього культурного розвитку;

– четвертою моделлю судочинства в Європі є антропоцентристська модель, основною цінністю в якій визнаються права людини, у змістовному сенсі, з урахуванням низки прийнятих нормативних актів після Другої світової війни (Загальної декларації прав людини, міжнародних конвенцій та інших міжнародних документів). Основною ідеєю цієї моделі судочинства є ліквідація антагонізмів між людиною і суспільством, людиною і буквою закону, представниками різних культур. Така модель стала результатом осмислення соціальних катастроф ХХ століття та переосмислення статусу і ролі права в суспільстві: право є не інструментом насилля і примусу держави, а засобом захисту людини, а не лише громадянина. Визнання прав людини як засади правосуддя означає, що право здатне долати свою односторонність заборони/дозволу і стати повноцінним регулятивним інститутом у світі вільних людей. Але, як зазначає І. Марочкін, «найбільша складність у відправлянні правосуддя в цій моделі суду полягає в тому, що світ стає багатограним, а сама визначеність особистого буття і відповідних прав постали перед загрозою елімінації (відсторонення, усунення) зі сторони цінностей національних культур, етнічних процесів і політичних важелів. Права особистості стають засобом спекуляції як для тих, хто бореться за справедливість, свободу і правову державу, так і тих, хто відстоює традиційні норми соціальної взаємодії». У межах вказаної моделі спостерігається трансформація характеру судочинства – від репресивного (орієнтація на жорстке покарання правопорушника і захист держави та

суспільства від протиправної поведінки останнього; очікування карального правосуддя) до відновлювального (відновлення правопорядку, який існував до правопорушення; відновлення прав потерпілого; створення оптимальних і гуманних умов реабілітації винного; недопущення фактів приниження гідності правопорушника)⁷⁷.

Варто зазначити, що дії української держави щодо максимальної відповідності вітчизняного судочинства європейській моделі сьогодні пов'язані з подоланням етатистських поглядів у суспільстві та необхідністю переорієнтації всієї судової системи з каральних функцій на правозахисні. Сучасна європейська модель судочинства значною мірою є результатом розвитку європейського індивідуалізму, який вплинув на якість, форми і дієвість усіх соціальних інститутів. Сприйняття правових інститутів через призму особистості є суто європейським явищем, яке вибудоване на засадах цивілізації Особистості. А суттєвими подієвими відтинками становлення особистості в європейській історії були періоди Пізнього Середньовіччя, Реформація та буржуазні революції. Що ж зробила Україна на шляху подолання «системоцентричності» в судочинстві? Права людини та громадянина в сфері судочинства та їх захист з боку держави сьогодні є основними положеннями нормативно-правових актів у сфері правосуддя і судочинства. Юрисдикція українських судів охоплює усі правовідносини в державі, а тому суди не можуть відмовляти фізичним чи юридичним особам у прийнятті до судового розгляду заяв і звернень. Суди також не мають права відмовляти у судовому захисті прав та свобод людини і громадянина, у прийнятті скарг на рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб з підстав, які не передбачені Конституцією чи законом (за умови врахування того, що перелік (каталог) прав і свобод людини і громадянина, які закріплені Конституцією, не є вичерпним). Показовим щодо цього є позиція

---

⁷⁷ Марочкин И. Легитимность судебной власти. *Проблемы законности*. Вып. 118. С. 209–218. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2266/1/Marochkin_571.pdf

Конституційного Суду України (рішення від 25 грудня 1997 р. № 9) у справі за конституційним зверненням громадян Р. Проценко, П. Ярошенко та інших щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України. У рішенні зазначається: «Частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити в правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їхні права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод». А це означає, що відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, які оформлені відповідно до чинного законодавства, є насамперед порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене⁷⁸.

Третя особливість європейської моделі судочинства полягає у часовій тривалості досудового слідства. В межах цієї стадії нагромаджується основна частина доказів, а суддя безпосередньо стає учасником досудового слідства. Сучасне українське судочинство відповідно до чинного законодавства передбачає діяльність слідчого судді. З прийняттям у листопаді 2012 року Кримінального процесуального кодексу України (КПК) був введений новий для українського процесуального законодавства інститут слідчого судді. Цей довів свою ефективність у правових системах Італії, Франції, Німеччини, Литви, Латвії, Молдови. Слідчий суддя відповідно до ст. 3 КПК України – «це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого входить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду»⁷⁹.

⁷⁸ Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. С. 269.

⁷⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Четвертою особливістю європейської моделі судочинства є те, що конституційні положення щодо організації й діяльності судових органів є лаконічними. Ці положення не конкретизують і не деталізують структуру загальної судової системи. Лаконізм вказаних положень залишає свободу дій у процесі реформування судової системи. Для більшості європейських держав, починаючи з другої половини ХХ століття, характерною є трирівнева структура судових органів: суди першого рівня (місцеві) значно диференційовані залежно від ступеня складності і категорії справ; другий рівень представлений апеляційними судами, які розглядають скарги щодо рішень судів першої інстанції та проводять організаційно-контрольну діяльність; третій рівень представлений верховними судами, які мають статус вищого суду та виконують окрім судових ще й різні організаційно-контрольні функції. У багатьох державах, окрім судів загальної юрисдикції в межах єдиної судової системи, функціонують спеціалізовані суди (конституційні, сімейні, ювенальні, екологічні, податкові тощо). Відповідно до чинного законодавства в Україні теж функціонує трирівнева система судів.

Підтвердженням того, що судочинство в Україні функціонує і розвивається в координатах європейської моделі є те, що у вітчизняній судовій практиці впродовж останніх десятиліть апробується суд присяжних. Як форма здійснення правосуддя суд присяжних передбачає безпосередню участь громадян у судовому процесі. Сьогодні суд присяжних визнається самостійним соціально-політичним інститутом у формі колегії присяжних засідателів і професійного судді (суддів). Англосаксонська та європейська моделі суду присяжних пройшли тривалий час розвитку, взявши свій початок від інституту суду присяжних в Англії і Франції. Сьогодні маємо дві моделі суду присяжних – континентальну (змішану або французьку) та англійську (класичну). І якщо в межах англосаксонської моделі присяжні наділені правом самостійно ухвалювати рішення про винуватість/невинуватість підсудного (так званий невмотивований вердикт), то в межах континентальної моделі в присяжних таке право відсутнє,

вирішальне слово при розгляді конкретної справи залишається за професійним суддею.

Ще один напрям впровадження європейської моделі судочинства в Україні – це дотримання нею стандартів прозорості судової влади. У попередньому розділі роботи ми зосередили увагу на формах прозорості судової влади й судочинства, які є сьогодні в вітчизняних реаліях. У межах цього підрозділу питання стандартів прозорості судової влади і судочинства розглядаються як виклики, задоволення яких сприятиме швидшому зближенню українського судочинства з європейською моделлю (звичайно ж, за умови збереження національних особливостей).

Одним із моментів зближення вітчизняного судочинства з європейською моделлю судочинства є прозорість судових органів та їх діяльності. Зокрема це стосується «ступеня прозорості» національного судочинства. Цей ступінь визначається дотриманням національним судочинством статей Конвенції (ст. 6 – справедливий судовий розгляд і ст. 10 – свобода слова та інформації). Прозорість судочинства означає, насамперед, що судовий розгляд справи повинен бути швидким, справедливим і вільним від стороннього втручання, а також здійснюватися публічно з необхідним публічним контролем з боку громадськості. Звичайно, вимога прозорості судочинства не є абсолютною за своєю природою.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної судової влади та судочинства прозорість тісно пов'язана з довірою населення до суду як державного органу та до суддів (кожний судовий орган, кожний суддя повинні діяти на засадах відкритості і прозорості, демонструючи добросовісність та відстоюючи незалежність). Одним із кроків у вказаному напрямку є Програма USAID «Нове правосуддя», виконання якої сприятиме налагодженню ефективного діалогу між судовою владою та суспільством про права громадян, висвітленн. ходу судової реформи та вже досягнених результатів. Ця програма передбачає підтримку громадянського суспільства і ЗМІ у здійсненні моніторингу діяльності судової системи, а також допомогу судам своєчасно інформувати громадян про судові

процедури та суддівське самоврядування загалом. Також ця Програма здійснює експертну підтримку Парламенту України щодо налагодження ефективного парламентського контролю за діяльністю судової гілки влади. Завданнями Програми є: налагодження співпраці між судовою владою та антикорупційними органами (стосовно перевірки та попередження випадків корупції всередині судової системи); підтримка процесу впровадження системи відкритого електронного декларування (майна, доходів, витрат та зобов'язань фінансового характеру суддями і працівниками апарату суду); підвищення рівня професіоналізму та професійної етики учасників судових процесів; підтримка та посилення організаційної Національної асоціації адвокатів України й інших добровільних об'єднань адвокатів та правників; ініціювання проведення національних опитувань громадян, суддів, працівників судових органів з метою визначення ставлення до суддів, стану корупції в судовій владі, захисту прав громадян на справедливий суд та рівень довіри до судової систем; на основі одержаних опитувань розробляти «рекомендації для Уряду України з метою підвищення ефективності проведення судової реформи та боротьби з корупцією»⁸⁰.

---

⁸⁰ Підвищення прозорості та підзвітності судової влади перед суспільством і зміцнення верховенства права. Завдання 2. *Перше коло всеукраїнських опитувань громадян, суддів та працівників щодо судової реформи та сприйняття корупції* / Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя». 2017. 130 с. URL: https://newjustice.org.ua/uk/program_areas/pidvishhennya-pidzvitnosti-ta-prozoros/

ВИСНОВКИ

Узагальнення проблеми, котра виявляється у необхідності формулювання актуальних засад з урахуванням нового етапу здійснення судової реформи у нашій державі та актуальних євроінтеграційних завдань надали можливість сформулювати низку нових положень, рекомендацій та висновків:

1. Наявні сучасні правові дослідження європейської моделі судочинства та судової влади в Україні мають чітко виражену галузеву приналежність та висвітлюють вказані питання з позитивістської точки зору. Останнє означає, що вчені працюють з положеннями чинного законодавства, порівнюючи вітчизняне законодавство із законодавством інших держав та Європейського Союзу, але при цьому не досліджують витоки та світоглядну обумовленість трансформаційних процесів.

2. Реформування вітчизняного судочинства на сучасному етапі засвідчує, що цей процес є далеким від завершення. Ситуація у сфері судочинства і судоустрою залишається достатньо складною. Сьогодні українські суди ще не стали дієвим інститутом захисту прав людини, а рівень довіри до них з боку суспільства залишається вкрай низьким. Тому судова реформа, і зокрема реформа судочинства в Україні, триває.

3. Гуманізація судочинства як процес відображає особливості сучасного розуміння гуманізму як особливої політико-ідеологічної цінності, сутність якої

полягає у визнанні людської особистості, поваги до її життя, гідності, недоторканності, рівності у правах, права на судовий захист тощо. Саме цим обумовлюється дуальна природа гуманізації судочинства: з одного боку, – це задоволення потреби справедливості щодо правопорушника (адекватність покарання), а з іншого – щодо жертви протиправних дій (сатисфакція завданої моральної та матеріальної шкоди). Особлива роль у процесі гуманізації судочинства покладається на законодавця, обов'язок якого полягає у прийнятті справедливих законів з урахуванням аксіологічних, онтологічних та епістемологічних факторів життєдіяльності соціуму. Також процеси гуманізації судочинства передбачають захист інтересів найбільш уразливих груп людей. До негативних моментів гуманізації вітчизняного судочинства слід віднести: гуманне ставлення держави до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів або засуджені за їх вчинення, здійснюється без повного врахування інтересів та прав осіб, що виявилися жертвами протиправних дій, а також відсутності дієвих заходів захисту осіб, які стали їх свідками.

4. Порівняльний аналіз сучасних прецедентної і статутної систем судочинства показав, що вказані системи тяжіють до зближення за рахунок взаємних запозичень елементів судочинства та змін в системі джерел права. Прецедентне судочинство ввібрало в себе як позитивні (визначеність, передбачуваність, конкретність, практичність, гнучність як здатність до розвитку та пристосування до обставин) та негативні (громіздкість, складність, жорсткість, непослідовність розвитку права) риси прецедентної правової системи.

5. Попри вже виконану частину завдань судово-правової реформи, що дозволила певною мірою привести судову систему України та статус суддів до міжнародних стандартів, поліпшити ефективність судоустрою та роботу суддів, до сьогодні залишаються актуальними завданнями цієї реформи (у світлі євроінтеграції України) обов'язок держави стосовно забезпечення підвищення рівня незалежності й аполітичності суддів, забезпечення прозорості їх роботи. Вказані завдання (після їх конкретизації) можуть бути оптимальним чином

вирішені шляхом: 1) подальшого приведення законодавства про працю України у відповідність з *acquis* ЄС; 2) забезпечення суддів гідними умовами праці, зокрема і безпечними; 3) протидії подальшому розповсюдженню та вкоріненню у свідомість населення негативного образу українського судді та відновлення діалогу між суддями і громадянським суспільством; 4) оптимізації судового кадрового менеджменту; 5) підготовки програм для суддів щодо розширення їх знань та вмінь у розумінні і застосовуванні європейського права.

6. Сучасна європейська модель судочинства є результатом розвитку європейського індивідуалізму, який вплинув на якість, форми і дієвість усіх соціальних інститутів, особливостями якої є: 1) визнання особливого статусу закону; 2) визнання прав людини безумовною цінністю; 3) часова тривалість досудового слідства; 4) трансформація від карально-репресивного до відновлювального характеру; 5) лаконічність конституційних положень щодо організації і діяльності судових органів; 6) транспарентність судової влади, судочинства і правосуддя. Досягнення відповідності вітчизняного судочинства європейській моделі передбачають: 1) подолання етатистських поглядів у суспільстві та 2) переорієнтацію всієї судової системи з каральних функцій на правозахисні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко А. Правовые ценности и государственная власть. *Академический юридический журнал*. 2007. № 3 (29). С. 4–10.
2. Беца О. Європейський досвід гуманізації кримінального судочинства. *Вісник Центру суддівських студій*. 2004. № 2–3. С. 15–26.
3. Бєдова О.А. Сутність організаційного забезпечення адаптації законодавства України до acquis ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 6. С. 117-120.
4. Богдановська І. Еволюція судового прецедента в «общем праве». *Журнал Высшей школы экономики*. 2010. № 2. С. 75–87. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/11/02/1270171891/2-2010-9.pdf>
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
6. Вершинина Е. М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества : концепция. Харьков : Регион-информ, 2004. 430 с.
7. Вишлінський Г. Недовіра до судової системи посіла 1 місце серед перешкод для іноземних інвестицій. *Центр економічної стратегії* . URL: <https://ces.org.ua/distrust-of-the-judiciary-ranked-first-among-obstacles-toforeign-investment/>

8. Витер О. 5 рисков с введением в Украине системы пробации. ЛІГА. net. URL: <https://www.liga.net/society/articles/5-rizikiv-iz-vvedennyam-vukraini-sistemi-probatsii>
9. Гамильтон А. К народу штата Нью-Йорк. Федералист : политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. М., 1994. № 7. С. 483–485.
10. Глава Венеціанської комісії: Без прозорої ВРП судова реформа в Україні приречена. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/hlavavenetsianskoi-komisii-bez-prozoroj-vrp-sudova-reforma-v-ukraini-pryrechena/a57814150>
11. Гладкий В.В. Концептуалізація попередження та протидії непотифічній практиці в Україні. *Юридична Україна*. 2019. № 1-2. С. 72-75.
12. Гончарук Ю. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*. Чернівці, 2019. С. 206–209
13. Гражданский кодекс (Кодекс Наполеона) 1804 г. Исторические источники. URL: https://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/uf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio49/
14. Гриценко І.С., Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241-249.
15. Гуманистический Манифест 2000. Призыв к новому планетарному гуманизму. *Гуманитарный портал*. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/5469/5473>
16. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью : резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 года. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text
17. Десять фактів про судову реформу. *Укрінформ* . URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2683461-10-faktiv-pro-sudovureformu.html>

18. Дігтяр А.О., Логвиненко М.І. Боротьба з корупцією в органах судової влади. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 трав. 2015 р.). Суми, 2015. С. 104-106.
19. Дружня до дитини система правосуддя: гуманізація судових процесів та нетравматичні методи опитувань. *Проект «Доступна та якісна правова допомога в Україні»*. URL: <http://qala.org.ua/uk/grantoviprogrami/partnerski-initsiativi-gromadskih-organizatsij-ta-pravovih-klubivpravokator/18061-2/>
20. Зеленський затвердив стратегію розвитку системи правосуддя. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-strategijarozvytku-pravosuddya/31304075.html>
21. Карпушова О.В. Фінансове та організаційне забезпечення суддів як проблема ефективної роботи суддів в Україні. *Соціальне право*. 2018. № 1. С. 248-256.
22. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–37. Ст. 446.
23. Конєв І. Принципи судової реформи в сучасній Україні. *Закон і бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/140812-principi-sudovoi-reformi-v-suchasniy-ukraini.html>
24. Кононенко В. П. Особливості застосування практики Європейського суду з прав людини. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/tipp/2011_1/Konon.pdf
25. Короєд С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В. Концепція реформування судової влади України. *Судова апеляція*. 2015. № 3. С. 6–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2015_3_3
26. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

- 27.Логвиненко М.І. Деякі аспекти специфіки правового статусу та охорони праці суддів України. *Форум права*. 2012. № 1. С. 571-574.
- 28.Ляшенко В. М. Європейське право як феномен духовно-практичного освоєння дійсності : дис. ... канд. філос. наук. Київ, 1999. 197 с.
- 29.Малышева А. В. Прецедентное право: аспекты англосаксонского и континентального права. CORE . URL: <https://core.ac.uk/download/38642074.pdf>
- 30.Марочкин И. Легитимность судебной власти. *Проблемы законности*. Вып. 118. С. 209–218. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2266/1/Marochkin_571.pdf
- 31.Муравйов В.І., Мушак Н.Б. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. № 8. С. 12-18.
- 32.. Оліфіренко Л.Д., Віктор Т.М. Роль кадрового менеджменту у механізмі судового адміністрування в умовах реформування судової системи України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 3 (3). С. 176-185.
- 33.П’єбіяк Л. Умови приєднання до ЄС відповідно до Угоди про асоціацію між Польщею та ЄС 1991 року щодо судової гілки, прокуратури та правових послуг. *Судова реформа в Україні: європейський вектор*: матер. III Судово-правового форуму (м. Київ, 19-20 бер. 2015 р.). Київ: Юрид. практ., 2015. С. 37-39.
- 34.Підвищення прозорості та підзвітності судової влади перед суспільством і зміцнення верховенства права. Завдання 2. *Перше коло всеукраїнських опитувань громадян, суддів та працівників щодо судової реформи та сприйняття корупції* / Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя». 2017. 130 с. URL: https://newjustice.org.ua/uk/program_areas/pidvishhennya-pidzvitnosti-ta-prozoros/

35. Права человека при отправлении правосудия : резолюция 2858 (XXVI) Генеральной Ассамблеи ООН от 20 декабря 1971 г. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_838#Text
36. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. Т. 1. № 75. Ст. 2125.
37. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 груд. 2005 р. № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 15. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>
38. Про надання консультативного висновку щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування»: Рішення ВРП від 26.05.2020 № 1551/0/15- 20. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/3029>.
39. Про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Угода від 14.06.1994. *Офіційний вісник України*. 2006. № 24. Ст. 1794.
40. Про пробацію : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
41. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки : указ Президента України від 11 черв. 2021 р. № 231/2021. *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>
42. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
43. Про судоустрій України : Закон України від 7 лют. 2002 р. № 3018- III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 27–28. Ст. 180.
44. Про схвалення Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : указ

- Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 19. Ст. 231.
45. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.
46. Рачинський А.П., Огилько А.В. Незалежність суддів як передумова функціонування самостійної й авторитетної судової влади, що відповідає європейській системі цінностей та стандартів захисту прав людини. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2016. № 1. С. 66-74.
47. Рекецька І. Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2003. 16 с.
48. Рекомендации Организации Объединенных Наций «Относительно международного сотрудничества в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития» : приняты 14 декабря 1990 г. BusinessPravo.Ru. URL: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_39192.html.
49. Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития и нового международного экономического порядка (приложение к Миланскому плану действий, принятому на седьмом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Милан (Италия), 26 августа – 6 сентября 1985 г.). Континент. URL: https://continentonline.com/Document/?doc_id=1025956#pos=1;-66
50. Сірий М.І. Судова влада та основи її організації в демократичному суспільстві. *Вісник Центру суддівських студій*. 2009. № 12. С. 5-7.
51. Сопільник Р.Л. Організаційно-правові засади реформування управління у суді в умовах європейської інтеграції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 824. С. 100-105.

- 52.Смирнов А. В. Транспарентность судебной власти и ее роль в современном обществе. *Судейская газета*. 2008. № 1–2. С. 47–58.
- 53.Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 18 с.
- 54.Субботина Н. Д. Идея гуманизма как фактор общественного развития. *Вопросы философии*. 2018. № 8. С. 5–15.
URL:http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2070&Itemid=44
- 55.Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку : монографія / авт. кол. : І. Б. Усенка (кер. кол.) та ін.; за ред. І. Б. Усенка. Київ : Наукова думка, 2014. 504 с.
- 56.Татаренко В.Б. Євроінтеграційні процеси в судовій владі України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. 2009. Т. 122. Вип. 109. С. 115-120.
- 57.Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навч. посіб. / М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький ; за заг ред. В. М. Карпунова ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 600 с.
- 58.Туркіна І. Є. Судова влада як соціальний феномен. *Державне будівництво : електронне фахове видання*. 2011. № 1. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/5/04.pdf>
- 59.Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : учинено в м. Брюссель 21 берез. 2014 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
- 60.Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки. Київ : Наш Формат, 2020. 144 с.

61. Філатов О.В. Судова реформа: наступні кроки. *Судова реформа в Україні: європейський вектор: матер. III Судово-правового форуму (м. Київ, 19-20 бер. 2015 р.)*. Київ: Юрид. практ., 2015. С. 73-78.
62. Чумак В. Роль судового прецедента как источника права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 453–455. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63968/98-Chumak.pdf?sequence=1>
63. Шемчушенко Ю. С. Судова реформа в Україні у світлі європейського досвіду: конституційний аспект. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*, 2016. № 6 (33). С. 47–59.
64. Шутович В., Беседіна Н., Ус І. Генезис судової реформи в Україні як складова розбудови правової держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 1. С. 235–242.
65. Юдин Б. Г. От гуманитарного знания к гуманитарным технологиям. *Знание. Понимание. Умение*. 2005. № 3–4. С. 6–13.
66. Ююкіна М. В. Принцип гуманизма в уголовном, уголовноисполнительном праве и уголовной политике и его реализация при назначении наказания. Библиотека юридических наук LawTheses.com. URL: <http://lawtheses.com/printsip-gumanizma-v-ugolovnom-ugolovno-ispolnitelnomprave-i-ugolovnoy-politike-i-ego-realizatsiya-pri-naznachenii-nakaz>
67. Яковюк І.В. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 29-42.
68. Ярукаїтис І. Виклики для системи юстиції в контексті європейської інтеграції. *Судова реформа в Україні: європейський вектор: матер. III Судово-правового форуму (м. Київ, 19-20 бер. 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 41-42.
69. Vadi V. S., Transnat'l L. Investing in culture: underwater cultural heritage and international investment law. 2009. Vol. 42. P. 853– 904.

